Dil Felsefesi Sözlüğü

Atakan Altınörs

Paradigma

Atakan Altınörs

Dil Felsefesi Sözlüğü

Paradigma
İstanbul, Kasım 2000

İçindekiler

Önsöz / 3
Sözlük / 5
Kaynakça / 87
İngilizce Dizin / 91
Fransızca Dizin / 97

"İdeal bir terminoloji, ait olduğu bilimin son sözünü söylemiş olmasını gerektirecektir."

Georges Mounin
Fransız dilbilimci

Önsöz

Uludağ Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde 1995 yılından beri yürütmekte olduğum dil felsefesi dersleri sırasında, içinde belli başlı dil felsefesi terimlerinin açıklandığı bir sözlüğe gereksinim duyulduğu izlenimim giderek pekişti. Bunun üzerine, daha ayrıntılı bir çalışma ortaya çıkıncaya dek, en azından şimdilik öğrencilerin işlerini kolaylaştıracak olan elinizdeki sözlüğü yayımlatmayı uygun buldum.

Sözlükte dil felsefesi terimlerinin yanında, dil felsefesi yapıtlarında sık karşılaşılan mantık, dilbilim, göstergebilim vb. alanlara ait sınırlı sayıda terime de yer verdim. Sözlükteki terimler - dil felsefesi alanına yabancı olmayan okurların ya da araştırmacıların hemen fark edeceği gibi - dilbilim terimlerinin Türkçe'leştirilmesi için çaba harcamış (Berke Vardar, Doğan Aksan gibi) dilbilimciler ya da dil felsefesi yazımına emek vermiş (Arda Denkel, Levent Aysever gibi) seçkin bir araştırmacılar topluluğu arasında ortaklaşa kullanılan yerleşmiş karşılıklardır. Kaynakça'da yer alan yapıtlarından yararlandığım diğer değerli akademisyenlerin adlarını burada tek tek anmayacağım. Bu sözlükteki olası kusurlar şahsıma, başarı ise kuşkusuz onlara aittir.

Diğer çalışmalarıma olduğu gibi bu sözlüğe de motive edici yaklaşımıyla destek veren Sayın Doç. Dr. Ahmet Cevizci'ye en içten teşekkürlerimi sunarım. Dil felsefesi dersi alan ya da analitik felsefeyle ilgilenenler için yararlı olacağı umuduyla...

Bursa, 2000
Atakan Altınörs

A

Ad: [İng. *name*, Fr. *nom*]

Tümel ya da tekil varlıkları dilde temsil eden birimler. Geleneksel dilbilgisinde adlar, özel adlar ve tür adları olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu ayrımın mantıktaki karşılığı tekil ve tümel terimlerdir. Örneğin 'Sokrates' bir tekil varlığı belirten bir özel ad, 'gezegen' ise belirli bir büyüklüğe ve kütleye sahip gökcisimlerinin tümünü belirten bir tür adıdır.

(Bkz. özel ad, tekil terim, tür adı)

Adbilim: [İng. *onomasiology*, Fr. *onomasiologie*]

Dilbilimin dallarından biri olan adbilim, herhangi bir kavramdan hareket ederek, bu kavramın herhangi bir dilde nasıl dile getirildiğini ve bu dile getirilişinde hangi etkenlerin rolü olduğunu araştırmaktadır.

Adcılık: (İng. *nominalism*, Fr. *nominalisme*]

I. Geniş anlamıyla, Platon ve Aristoteles ile başlayan ve Ortaçağ boyunca süren tümeller tartışmasında, Roscelinus gibi filozoflarca savunulmuş ve "tümel" denen şeylerin gerçekte var olan özleri belirtmeyen sesler, adlandırmalar olduğu biçimindeki tez.

II. Dil felsefesindeki daha özel anlamıyla, Kratylos diyaloğunda geçen tartışmada, nesnelerin adlarının onların doğasından kaynaklandığı biçimindeki özcü sava karşı çıkan uylaşımcı anlayış. Bu anlayışa göre nesneler, insanlar arasındaki uylaşımlara bağlı olarak adlandırılmıştır. Bir başka deyişle, nesneler için zorunlu ve ideal adlar söz konusu olamaz. Adlar zorunlu değil, saymacadır.

(Bkz. ad, adlandırma, *Kratylos*, özcülük, *thesis / physis* ayrımı)

Adlandırma: [İng. *named*, Fr. *nomination*]

Varlıklara ya da nesnelere, onları dilde temsil edecek karşılıklar verme. Adlandırma işleminin nasıl yapıldığı, ilk örneği Platon'un *Kratylos* diyaloğu olan bir çok dil felsefesi tartışmasına konu olmuştur. Bu diyaloğa katılan taraflar (Hermogenes, Kratylos ve Sokrates) doğalcı ve uylaşımcı tezleri irdelemekte ve her bir adın onun doğasından mı, yoksa insanlar arasındaki bir uylaşımdan mı kaynaklandığını tartışmaktadır.

Analitik felsefe: Bkz. çözümleyici felsefe

Anıştırma: [İng. *allusion*, Fr. *implicitation*]

Grice'a göre insan iletişiminin – "en az çaba ile en çok iş" şeklinde formüle edilebilecek bir tutum ilkesinin gerektirdiği - bir özelliği olarak, genellikle söylenmiş olan şeyden fazlası iletilmek istenir. Grice, uylaşımsal anıştırmalar ile karşılıklı konuşmadaki bir defalık anıştırmaları birbirinden ayırır. Örneğin, "o kadın İtalyan, ama sarışın" diyerek, İtalyanlar'ın genellikle sarışın olmadığının uylaşımsal olarak kabul gördüğü ima edilmekteyken, bir lokantanın önünde A kişisi "param yok" dediğinde ve B kişisi ona dönüp " az ileride otomatik para çekme makinesi var" biçiminde yanıt verdiğinde, B, A'nın bir banka kartı olduğu ve hesabında da para bulunduğuna anıştırma yapmaktadır. Bu gibi durumlarda söylenmeyen şeye "anıştırma" adı verilmektedir. (Bkz. tutum ilkesi)

Anlam: [İng. *sense*, Fr. *sens*]

En genel tanımıyla, bir dilsel ifadenin göndermede bulunduğu şey dışında sahip olduğu iletişimsel içerik. Dil felsefesinin başlıca sorunu olarak anlam, bu içeriğin ne olduğunu belirlemeye çalışan çeşitli kuramlar içinde açıklanmaktadır. Örneğin, savunuculuğunu Locke'ın yaptığı "ideci yaklaşım", bu içeriği, dilsel bir ifadenin zihinde uyardığı "ide" olarak tanımlamakta, Mantıkçı-pozitivistlerin "göndergeci kuram"ı ise, anlamı önermelerin göndermede bulundukları olgu durumlarıyla açıklamaya çalışmaktadır.

(Bkz. ideci yaklaşım, göndergeci kuram)

Anlam belirsizliği: [İng. *vagueness*, Fr. *vague de sense*]

Carnap gibi filozoflara göre, içinde "ben", "burası", "bu", "şimdi" gibi ben-merkezcil terimler bulunan tümcelerin oluşturduğu durum. Mantıkçı-pozitivistler bu türden tümcelere bir doğruluk değeri verilebilmesi için, protokol ifadelere dönüştürülmeleri gerektiğini ifade etmektedir.

(Bkz. ben-merkezcil terimler, protokol ifadeler)

Anlambilgisi: Bkz. anlambilim

Anlambilim: [İng. *semantic*, Fr. *sémantique*]

Morris'in *Foundations of the Theory of Signs* ve Carnap'ın *Introduction to Semantics*'te tanımladığı göstergebilimin üç alt-dalından biri. Anlambilim, göstergeler ile göstergelerin uygulanabildiği nesneler arasındaki ilişkileri konu edinir.

(Bkz. gösterge, göstergebilim)

Anlambilimsel hata: [İng. *semantic mistake*, Fr. *erreur sémantic*]

Kendisini oluşturan öğelerden herhangi biri – ya da daha fazlası – uygulanması olanaklı olmayan bir göstergeye ulanmış tümcelerin durumu. Örneğin, "bitkiler özenle bilenmektedir"

tümcesindeki "bilenmek" eylemliği, bitkilere yüklenebilecek bir gösterge değildir. Anlambilimsel hata, örnekte de görüldüğü gibi, anlamsızlık durumlarına yol açmaktadır.

(Bkz. anlamsızlık)

Anlamlandırım: [İng. *rheme*, Fr. *rhème*]

Austin'in *Words and Deeds* başlıklı konferanslarında tanımladığı düzsöz edimini oluşturan üç alt-edimden biri olan "anlamlandırma" edimini ürünü olan şey. Austin, bir tümceyi belirli bir anlam ve göndergeyle sözceleme sonucunda ortaya konan ürüne "anlamlandırım" adını vermektedir. Örneğin, bir kimsenin bir arkadaşına aradığını bulmasına yardımcı olmak için sözcelediği "anahtarların masanın üstünde" sözcesi bir anlamlandırımdır.

(Bkz. anlamlandırma edimi, düzsöz edimi)

Anlamlandırma edimi: [İng. *rhetic act*, Fr. *acte rhétique*]

Austin'de, düzsöz edimini oluşturan üç alt-edimden biri. Anlamlandırma edimi, bir dillendirimi belirli bir anlamda ve belirli bir göndergeyle kullanmaktan ibarettir. Örneğin, "anahtarların masanın üstünde" dillendirimi, anahtarlığını arayan birisine yöneltildiğinde, bir anlamlandırma edimi gerçekleştirilir.

(Bkz. dillendirim, düzsöz edimi)

Anlamsızlık: [İng. *non-sense*, Fr. *non-sens*]

Bir dilsel ifadenin herhangi bir iletişimsel içerik taşımaması, iletişimsel değerden yoksun olması. Örneğin, "değişimler kaneviçenin gözünde ayaklanma çıkarır" tümcesi, anlambilimsel hata nedeniyle anlamsızdır.

(Bkz. anlambilimsel hata)

Anma: [İng. ve Fr. *mention*]

Bir dilsel ifadenin anlambilimsel içeriğini bir kenara bırakarak, salt biçimsel yanını ön plana çıkararak sunmak. Örneğin,

"'masa' dört harflidir" tümcesinde, masa adı verilen nesneye gönderme yapılmaksızın, 'masa' sözcüğü anılmaktadır.
(Bkz. kullanma)

Ars combinatoria: (Lât.) Leibniz'in tasarımını oluşturduğu, basit birkaç kavramdan yola çıkarak daha karmaşık kavramlara ulaşma tekniği. Leibniz bu tekniği her türden bilgisel etkinlik için kullanılabilecek bir yöntem olarak tasarlamıştır. Asıl amacı, matematiksel işaretler gibi evrensel simgelerden oluşan kusursuz bir dil oluşturarak bu dilin her türden akıl yürütme etkinliğinin sağın formu olarak kullanılmasını sağlamaktır.
(Bkz. ideal dil)

Assertorik önerme: [İng. *assertoric proposition*, Fr. *proposition assertorique*]
Modal mantıktaki üç önerme türünden biri. "İyilik eden iyilik görür" gibi tersi de düşünülebilecek olumsal yargılar assertorik önermelerdir.
(Bkz. modal mantık)

Atomsal tümce: [İng. *atomic proposition*, Fr. *proposition atomique*]
Russell, mantıksal atomculuk olarak bilinen kuramında, moleküler tümcelerin mantıksal analiz yöntemiyle atomsal bileşenlerine ayrılabileceğini öne sürmektedir. Bir atomsal tümce, özne, yüklem ve koşaçtan oluşan yalın önerme formundaki bir bildirim tümcesidir. Russell'a göre, filozofun asıl amacı, biteviye böyle tümcelere ulaşmaya çalışmak olmalıdır.
(Bkz. mantıksal atomculuk, moleküler tümce)

Austin, John Langshaw: (1911-1960) İngiliz filozof, 1952-1960 yılları arasında Oxford Üniversitesi'nde ahlâk felsefesi profesörü olarak görev yaptı. Aristoteles etiği ve Leibniz felsefesi üzerinde uzmanlaştı. "Dilci fenomenoloji" adını verdiği bir dizi söz edimleri çözümlemesi tekniği kullandı ve böylece ar-

dılı olan Searle'ün katkılarıyla daha sağlam bir kuramsal çerçeveye oturacak olan "söz edimleri teorisi"nin temellerini attı. Austin, gündelik dilde olağan olarak kullanılan sözcelemlerin ciddiyetle ele alınmasının felsefedeki kimi geleneksel sorunların çözümüne katkı sağlayacağını savundu ve bu savıyla Wittgenstein'ın post-Tractatus döneminde açtığı yoldan ilerleyerek sonradan "gündelik dilin felsefesi" adıyla anılacak olan akımın öncüleri arasında yer aldı. Wittgenstein'ın dilin dünyaya açılan biricik algı kapımız olduğu biçimindeki tezini benimseyerek algı dili konusunda çözümlemeler yaptı. Austin'in dil anlayışı, anlam sorununa önerilen çözümler için yapılan sınıflamada "pragmatik" bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. Frege-'nin *Aritmetiğin Temelleri* kitabının İngilizce çevirisi ve kaleme aldığı birkaç makalesi dışında, hayattayken hiçbir yapıtını yayımlatmadı. Şu üç çalışması, ölümünden sonra, Oxford'taki meslektaşları tarafından yayımlanmıştır: *Philosophical Papers* (1961), *Sens and Sensibilia* (1962), *How to do Things with Words* (1962).

Ayer, Alfred Jules: (1910-1989) İngiliz filozof, 1946-1959 yılları arasında Londra Üniversitesi'nde ve 1959-1979 arasında Oxford'ta mantık profesörü olarak çalıştı. *Language, Truth and Logic* (1936) adlı yapıtında açınladığı metafizik karşıtı düşünceleriyle Viyana Çevresi'nin temel tezlerine dışarıdan destek verdi. Bu yapıtında, olgunluk döneminde gözden geçirerek esneteceği katı bir mantıkçı-empirist anlam görüşünü savundu. Anlamın asıl taşıyıcısının deneysel içerikli önermeler olduğunu ve bunların dışında kalan dilsel anlatımların tümünün sahte-önerme sayılması gerektiğini öne sürerek doğrulanamayan ifadelerin metafizik karakter taşıdığını, dolayısıyla da sahici bir imlemden yoksun olduğu kanısını dile getirdi.

B

Bağıntı: [İng. ve Fr. *relation*]
Grice'ın, anlama yetisinin Kant'ta geçen kategorilerinden esinlenerek, karşılıklı konuşmanın dört ilkesi olarak ortaya koyduğu ilkelerden biri. Bağıntı ilkesi, karşılıklı konuşmaya katılan tarafların katkılarının, konuyla uygunluğun gözetilerek yapılması gerektiğini belirtir.

Bağıntı tümcesi: [İng. *relational proposition*, Fr. *proposition relationelle*]
Russell ve Witgenstein'ın tanımıyla, birden fazla terim arasındaki bağıntıyı dile getiren tümce. Örneğin, "Ali ile Ayşe kardeştir" tümcesi, bir bağıntı tümcesidir. Russell ve Wittgenstein bu tümcelerin, örneğin a ve b gibi iki terim arasında ikili bağıntı söz konusu olduğunda, aRb biçiminde simgeleştirilebileceğini belirtmektedir.

Bağlam: [İng. *context*, Fr. *contexte*]
Bir sözcelemin içinde üretildiği koşulların bütünü. Bağlamı oluşturan öğeler arasında, konuşucu ve dinleyicinin karşılıklı konumu, sözcelemin ne tür bir prosedüre bağlı olarak gerçekleştirildiği gibi öğeler sayılabilir.

Başarı koşulları: [İng. *felicity conditions*, Fr. *conditions de felicité*]

Austin'e göre bir edimsel sözcelemin gerçekleşmiş olabilmesi için bazı koşulların yerine getirilmesi gerekmektedir. Bu koşullara, başarı koşulları adını veren Austin, altı koşul öne sürmektedir:

A.1. Ortada belirli bir uylaşımsal etkisi olan, kabul görmüş belli bir uylaşımsal prosedür bulunmalıdır.

A.2. Koşullar ve kişiler, prosedür için uygun koşullar ve kişiler olmalıdır.

B.1. Prosedüre katılan kişiler, bunu doğru bir biçimde yerine getirmelidir.

B.2. Katılımcılar, prosedürü eksiksiz bir biçimde yerine getirmelidir.

C.1. Katılımcılar, prosedürün belirttiği duygulara, düşüncelere ve niyetlere sahip kişiler olmalıdır.

C.2. Katılımcılar, niyetli oldukları şeyi sonuçta gerçekten yapmalıdır.

Austin, bu koşullara aykırı davranıldığı durumlarda edimsel sözcelemlerin başarısız olduğunu belirtmektedir.

(Bkz. başarısız, edimsel sözcelem)

Başarısız: [İng. *unhappy*, Fr. *malheureux*]

Austin'in başarı koşulları olarak açıkladığı altı koşuldan biri ya da daha fazlası ihlâl edildiğinde bir edimsel sözcelemin içine düştüğü durum. Austin, başarısızlık türlerini öncelikle iki ana öbeğe ayırır ve A.1 ile B.2 arasındaki koşulların herhangi birisinin ihlâline karavana, c koşulllarından birisinin ihlâline ise kötüye kullanma adını verir. Austin, tek tek her koşulun ihlâlindeki başarısızlık durumlarının ayrıntılı bir şemasını *How to do Things with Words*'te sunmaktadır.

(Bkz. başarı koşulları, karavana, kötüye kullanma)

Belirli betimleme: [İng. *definite description*, Fr. *description définie*]

Russell'ın, "Waverly'nin yazarı", "Dünya'nın uydusu" gibi belirli bir tekili gösteren ifadelere verdiği ad. Russell'ın belirli betimlemeler konusundaki kuramı, gerçekte bu türden dilsel ifadeleri elemeye yönelik bir çözümleme çabasının ürünüdür. Zira ona göre belirli betimlemeler, belirli tekillere göndermede bulunuyormuş gibi görünen yanıltıcı tümceler oluşturmaya yol açmakta, bir tümce içinde özne olarak kullanılarak belirsizliklere neden olmaktadır. Russell'ın eleştirisinin kökeninde onun mantıksal atomculuk öğretisinin bulunduğu görülmektedir. Russell mantıksal atomculuk öğretisinde dildeki mantıksal atomların dünyadaki atomsal olgulara karşılık geldiğini öne sürmektedir. Russell'ın anlayışı, tümcelerin dış dünyada var olan şeyler ile bire bir örtüştüğü biçiminde bir ideal dil varsayımına dayalıdır. Ona göre, tümceler dünyadaki olguların tasarımlarıdır ve bir tümcenin anlamı da onun göndermede bulunduğu olgu durumudur. Oysa ki içinde belirli betimlemelere yer verilmiş tümceler, çoğunlukla göndergeleri bulanık kaldığından çeşitli paradokslara neden olabilmektedir. Bu nedenle Russell, belirli betimlemeleri elemeye yönelik bir çözümleme yöntemi kullanmayı önermektedir. "Fransa'nın şimdiki kralı keldir" gibi bir tümce bu yöntemle çözümlendiğinde, birbirini mantıksal olarak sıkı gerektiren şu önermelere ulaşılmaktadır:

I. Şu anda Fransa'da en az bir kişi krallık yapmaktadır.

II. Şu anda Fransa'da en çok bir kişi krallık yapmaktadır.

III. Şu anda Fransa'da kim krallık yapıyorsa o keldir.

Russell bu çözümleme sonrasında, "Fransa'nın şimdiki kralı" belirli betimlemesinin ortadan kaldırılmasıyla ilk bakışta paradoksal görünen durumun saydamlık kazandığını ve tümcenin yanlış olduğunun görüldüğünü belirtir. Zira "Fransa'nın şimdiki kralı" belirli betimlemesinin içinde bir özel admış gibi kullanıldığı tümce, Fransa'nın şu anda krallıkla yönetildiği biçiminde bir yanlış öncüle dayanmaktadır.

Belirteç: [İng. *indicator*, Fr. *indicateur*]
Ön ekler ve son ekler gibi, tümce içinde işlevsel olarak kullanılan sözcükler. Örneğin, "sana söz veriyorum ki..." sözcesindeki 'ki' eki bir belirteçtir.

Belirtik edimsel: [İng. *explicite performative*, Fr. *performatif explicit*]
Austin'in *Words and Deeds* adlı konferanslarında yaptığı ilkel-belirtik edimsel ayrımına göre, bir sözcelem kendisi aracılığıyla gerçekleştirilen eylemin doğasını yansıttığında belirtik edimsel olarak adlandırılmaktadır. Örneğin, "üzgünüm" ve "senden özür diliyorum" sözcelemlerinin edimsözel gücü (özür dileme) özdeş olduğu halde, bunlardan sadece ikincisi belirtiktir.
(Bkz. ilkel edimsel)

Belirtke: [İng. ve Fr. *index*]
Peirce'ın yaptığı ayrımda yer alan gösterge türlerinden birisi. Bir gösterge, insanlar arasındaki ortak deneyimlere dayalı olarak bir başka olguyu imlediği durumda, ona "belirtke" adı verilmektedir. Örneğin, bebeklerin ağlaması bir gereksinimi ya da rahatsızlığı olduğunun, duman ateşin belirtkesidir.
(Bkz. gösterge)

Ben-merkezcil terimler: [İng. *egocentric terms*, Fr. *termes égocentriques*]
Carnap gibi mantıkçı-pozitivistlerin bir bildirimin göndergesini belirsiz kılan terimlere verdiği ad. Dört temel ben-merkezcil terim vardır: Ben, burası, bu, şimdi. Tüm neopozitivistler bu tür terimleri nesnel olmadıkları ve anlam belirsizliğine yol açtıkları gerekçesiyle eleme yollarını aramıştır. Örneğin Carnap, bu tür terimlerin yarattığı boşlukların, 'ben' yerine ad, 'bu' yerine bir belirli betimleme, 'burası' yerine coğrafi konum, 'şimdi' yerine tarih koyularak

doldurulması ve protokol ifadelere dönüştürülmesi gerektiğini ileri sürmüştür.

Betikbilim: Bkz. filoloji

Bildirgesel: [İng. *declarative*, Fr. *déclaratif*]

Searle'ün *Speech Acts*'te edimsöz ereklerine göre yaptığı edimsöz edimleri sınıflamasındaki beş gruptan biri. Searle'e göre, edimsel sözcelem olgusal bir bildirim olduğunda bildirgeseldir. Örneğin, "Lord Raglan, Alma Meydam Savaşı'nı kazandı" sözcelemi, bildirgesel bir sözcelemdir.

(Bkz. edimsöz edimi, edimsöz ereği)

Bildirim: [İng. *statement*, Fr. *affirmation*]

Olgular hakkında yargı veren ifadelerin tümünün ortak adı. Mantıkçı-pozitivist anlam öğretisine göre, ancak doğru ya da yanlış olabilen bildirim türü ifadeler anlamlı olabilmektedir. Örneğin, "Dünya yuvarlaktır" ifadesi bir bildirimdir.

Bildirişme: Bkz. iletişim

Bilişsel içerik: [İng. *cognitive content*, Fr. *contenue cognitif*]

Bir sözcelemin içerdiği bilişi. Bu terim, bir sözcelemin kullanımbilimsel değeri dışında sahip olduğu iletisel içeriği belirtmek üzere kullanılır.

(Bkz. sözcelem)

Birlikte-anlamlı terimler: [İng. *syncategorematic terms*, Fr. *termes syncatégorématics*]

Geleneksel olarak, tek başlarına anlamlı olamayıp, çeşitli sözcük bileşimleri ve anlamlı tümceler oluşturmaya yarayan 've', 'ise', 'de', 'hâlâ' gibi terimler.

(Bkz. kategorematik terimler)

C

Carnap, Rudolf: (1891-1970) Alman asıllı A.B.D.'li filozof, Viyana Çevresi'nin önde gelen üyelerinden. 1935'ten ölümüne dek A.B.D.'de Chicaco ve California Üniversitesi'nde görev yaptı. Tüm Viyana Çevresi üyeleri gibi Carnap da doğrulama işlemini bir dilsel ifadenin biricik anlamlılık ölçütü olarak kullanmıştır. Moral yargıların, duygu-tutum dile getiren tümcelerin, beğeni ya da yergi ifadelerinin asla bilişsel bir anlama, sahici bir imleme sahip olmadıklarını, olsa olsa duygusal bakımdan anlamlı olarak değerlendirilebileceklerini savunmuştur. Yaşamının son döneminde deneysel bilimlerin terimlerinin ve teoremlerinin tarih ve toplum bilimlerinde de kullanılabileceğini savlayarak fizikalist bir tavır almıştır. Bazı yapıtları: *Meaning and Necessity* (1967), *Philosophy and Logical Syntax* (1935).

Chomsky, Noam: (1928) A.B.D.'li dilbilimci. Chomsky'nin dilbilim alanındaki görüşü üretici-dönüşümsel dilbilgisi adıyla anılmaktadır. Chomsky'nin bu kuramındaki temel varsayımı doğuştancı bir sav olarak, her sağlıklı bireyin dünyaya bir dili konuşmasına olanak sağlayacak evrensel bir dilbilgisi şemasıyla geldiği savıdır. Bu tez, söz edimleri kuramının ortaya çı-

kışına kadar dilbilimciler arasında genel olarak kabul görmüştür. Önemli yapıtları: *Syntactic Structures*, *Language and Mind*, *Cartesian Linguistics*.

Ç

Çok-anlamlılık: [İng. *ambiguity*, Fr. *ambiguité*]
Bir sözcelem birden çok anlama geldiğinde ortaya çıkan durum. Örneğin, "yemek yedin mi?" sorusuna verilen "bir şeyler atıştırdım" yanıtı, "hâlâ açım", "ne önereceğine bağlı" ya da "belki daha sonra yerim" anlamlarına gelebilir.

Çözümleyici felsefe: [İng. *analytic philosophy*, Fr. *philosophie analytique*]
XX. yüzyılın başlarında Frege, Moore, Russell gibi filozofların çalışmalarıyla şekillenmeye başlayan ve Wittgenstein, Grice, Strawson, Austin, Searle gibi filozofların geliştirerek günümüze aktardıkları felsefe geleneği. Analitik felsefe, içinde çeşitli eğilimleri barındıran bir akımdır. Ayırıcı özelliği, felsefe etkinliğini bir dil çözümlemesi etkinliği olarak yeniden tanımlamayı denemesi ve felsefedeki geleneksel sorunların dilsel analiz yöntemiyle çözümlenebileceği iddiasıdır
Dilsel analiz yönteminden ne anladıklarına bakarak çözümlemeci filozofları iki ana gruba ayırmak olanaklıdır. Mantıkçı eğilimin ağır bastığı ilk kuşak çözümlemeci filozoflar, dilsel analiz yöntemi aracılığıyla, karmaşık bir takım dilsel ifadeleri, doğrulama testine tabi tutulabilecek daha yalın mantıksal bileşenlerine ayırmayı hedeflemektedir. Bu yoldan, bilimlere ve

felsefeye karışmış metafizik ifadeleri elemek yönünde bir amaç gütmektedirler. Bu amaçları, analitik felsefe teriminin epistemolojik içlemiyle ilgili bir varsayıma dayanmaktadır. 'Sentetik' teriminin karşıt anlamlısı olarak 'analitik' terimi, bir savın epistemolojik olarak öznesi hakında yeni bir bilgi verme iddiası taşımadığını belirtmektedir. Birinci kuşak mantıkçı-pozitivist çözümleme geleğine göre, doğa bilimlerinden biri olmadığından dolayı, felsefenin görevi olgusal bildirimler olan sentetik önermeler üretmek olamaz. Mantıkçı-pozitivistler bunu denemenin metafizik, doğrulanamayan, sahte önermeler [*pseudo-proposition*] üretmekle sonuçlanacağını düşünmektedirler. Bu öncüllere dayalı olarak da, felsefeyi dilsel çözümleme yöntemiyle, analitik önermeler ortaya koyan bir etkinlik biçiminde sınırlamayı denemektedirler. İlk dönemde dilsel analiz yönteminden anlaşılan şey, şu tipik örnekle açıklanabilir: "Görülemeyen tanrı görülebilir dünyayı yarattı" ifadesi çözümlendiğinde, şu üç bileşenden oluştuğu ortaya çıkarılacaktır: "Tanrı görülemez", "dünya görülebilir", "tanrı dünyayı yarattı".

Analitik felsefedeki ikinci gelenek, II. Dünya Savaşı'ndan sonra, ilk dönemdeki filozofların doğrulama merkezli görüşlerini eleştirerek ortaya çıkmıştır. "Gündelik dilci felsefe" olarak da adlandırılan bu akım, büyük oranda Wittgenstein'ın post-Tractatus dönemindeki görüşlerinden esinlenen Grice, Austin ve Searle gibi filozofların çalışmalarıyla ilerlemiştir. Bu akım, ilk dönemdeki çözümlemecilere karşıt olarak, doğrulama işlemine kayıtsız olan ve gündelik dilde sık sık kullanılan bir takım sözcelemleri konu edinmektedir.

Analitik felsefe akımı, başlangıçtaki Anglo-sakson niteliğini yitirerek günümüzde Kıta Avrupası'nda da çeşitli düşünürlerce temsil edilmeye başlamıştır.

(Bkz. gündelik dilci felsefe)

D

Davranış-belirtici: [İng. *behabitive*, Fr. *comportatif*]

Austin'in *How to do Things with Words*'te yaptığı edimsöz edimleri sınıflamasındaki beş gruptan biri. Davranış-belirticiler, toplumsal tavır ve davranışlara ilişkin sözcelemlerdir. Özür dilemek, kutlamak, başsağlığı dilemek, teşekkür etmek gibi edimsöz edimleri birer davranış belirticidir.

(Bkz. edimsöz edimi, sözcelem)

Davranışçı kuram: [İng. *behaviorist theory*, Fr. *théorie behavioriste*]

Bloomfield, Morris gibi yazarların savunuculuğunu yaptığı ve anlamı, karşılıklı konuşma etkinliği içindeki bireylerin dile getirdikleri tümceler yoluyla birbirleri üzerinde uyandırdıkları tepkiler ve davranışlar ile açıklamayı deneyen anlam öğretisi. Bu öğreti uyaran-tepki kuramı adıyla da anılmaktadır. Davranışçı kuram, anlam sorununu iletişim etkinliğine katılan tarafların davranışlarıyla ilişkilendirerek kullanımbilimsel çözümlerin üretilmesine zemin hazırlamıştır.

(Bkz. kullanımbilimsel yaklaşım)

Değerlendirici ifade: [İng. *evaluative expression*, Fr. *expression évaluative*]

"Ali güvenilir bir kişidir", "Bach'ın üstüne besteci tanımam", "Yüzme sportif etkinliklerin en iyisidir" gibi, olgusal saptamalar olmayıp duygu-tutum belirten anlatımlar.

Dil-aşırı: [İng. *extralinguistic*, Fr. *extralinguistique*]

I. Bir sözceleme eşlik eden tonlama, vurgu gibi öğelerin ortak niteliği. II. Bu tür öğeler yardımıyla aktarılan ileti.

(Bkz. sözcelem)

Dilbilgisel aykırılık: [İng. *agrammaticality*, Fr. *agrammaticalité*]

Bir dilsel ifadenin herhangi bir (ya da birden fazla) dilbilgisi kuralına uymaması durumu. Örneğin "Ali saatinden baktı" tümcesi dilbilgisel aykırılık taşıyan bir tümcedir.

Dilbilgisi: [İng. *grammar*, Fr. *grammaire*]

Doğal dillerdeki ses, anlam, sözdizim gibi yapıları birbirleriyle etkileşimi içinde sunan düzenek ve bu düzeneğe ait kurallar bütünü.

(Bkz. doğal dil)

Dilbilim: [İng. *linguistics*, Fr. *linguistique*]

Doğal dillerin yapısını, yazılı ve sözlü kullanımlarını, toplumsal, kültürel ve etnik öğelerle ilişkilerini, öğrenimini ve öğretimini inceleyen bilim dalı.

(Bkz. doğal dil)

Dilci felsefe: [İng. *linguistic philosophy*, Fr. *philosophie linguistique*]

Klâsik felsefe sorunlarını dili kullanma tarzından doğan sorunlar olarak gören ve onları yine dilsel yoldan çözüme kavuşturmaya çalışan felsefe akımı. Bu akım, Oxford ve Cambridge üniversitelerinde doğmuş ve geliştirilmiş olup, "ahlâk nedir?",

"metafizik nedir?" gibi geleneksel felsefe sorularını "moral bir ifade neyi dile getirmektedir?", "bir ifadeyi metafizik kılan nedir?" biçimindeki dilsel eksenlerde yeniden sormayı ve yanıtlamayı denemektedir. Benzer şekilde, "iyi nedir?", "adalet nedir?" türündeki kavramsal soruşturmaların yerine, "bir şeye 'iyi' demek, ne anlama gelir?", "'...adildir' dendiğinde ne anlatılmak istenmektedir?" gibi anlama dönük soru formlarını koymaktadır.

Dilci fenomenoloji: [İng. *linguistic phenomenology*, Fr. *phénoménologie linguistique*]

Austin'in kendi çözümlemelerini adlandırmak için kullandığı terim. Austin "analitik felsefe" terimi yerine bu terimi tercih eder ve çalışmalarının yalınkat bir dil çözümlemesi olmadığını vurgular. Asıl amacının fenomenleri araştırmak bakımından dile yönelmek olduğunu belirterek bu yönteme "dilci fenomenoloji" adını verir.

Dil-dışı ifade: [İng. *non-linguistic expression*, Fr. *expression non-linguistique*]

Doğal diller haricinde dil-dışı araçlarla ortaya konan ifade. Trafik sinyalizasyonu, gemici düdükleriyle haberleşme, mors alfabesi, ASL (sağır-dilsiz) alfabesi, havalimanlarındaki işaret dizgeleri dil dışı ifadelerin kullanıldığı iletişim araçlarıdır.

(Bkz. doğal dil)

Dilegetirilebilirlik ilkesi: [İng. *exprimability principle*, Fr. *principe d'exprimabilite*]

Searle'ün *Speech Acts*'te, "anlatılmak istenen herşey dile getirilebilir" biçiminde tanımladığı ilke. Searle'e göre bir kimse bir dili, anlatmak istediği şeyi söyleyebilecek kadar iyi bilmediği için ya da o dil anlatmak istediği şeyi söyleyebileceği kadar yetkin olmadığı için söyleyemeyebilir. Fakat, anlatmak istediği şeyi söylemenin gerçekten olanak dışı olduğu durumlarda bile, söylemek istediğini tam olarak söyleyebilecek bir

duruma gelmesi ilkece olanaklıdır. Konuştuğu dile ilişkin bilgisini artırabilir; konuştuğu dilin yeterince yetkin olmadığı durumlarda yeni terimler ve başka araçlar kullanarak o dili zenginleştirebilir. Searle'e göre bir dil anlatmak istediklerimizi söylemek için sınırlı sayıda sözcük ve sözdizimsel yapı verir; fakat, belirli bir dilde ya da her dilde dilegetirilebilirlikle ilgili bir üst sınırın, yani o dilde ya da her dilde dilegetirilemez düşüncelerin olması mutlak bir doğru değil, olumsal bir durumdur.

Dillendirim: [İng. *pheme*, Fr. *phème*]
Austin'in, bir düzsöz edimini oluşturan üç alt-edimden biri olarak açıkladığı dillendirme ediminin ürününe verdiği ad.
(Bkz. dillendirme edimi, düzsöz edimi)

Dillendirme edimi: [İng. *phatic act*, Fr. *acte phatique*]
Austin'de, düzsöz edimini oluşturan üç alt-edimden biri. Dillendirme edimi, belli bir dilin içerdiği sözcükleri, belli bir tonlamayla ve o dilin dilbilgisi kurallarına uygun olarak sözcelemektir. Örneğin, (Lât.) "*scito te ipsum*" gibi bir tümceyi sözcelemek bir dillendirme ediminde bulunmaktır.
(Bkz. dillendirim, düzsöz edimi)

Dil oyunları: [İng. *language games*, Fr. *jeux de langage*]
Wittgenstein'ın post-Tractatus döneminin ünlü yapıtı olan *Philosophical Investigations*'ta ele aldığı kavram. Wittgenstein bu yapıtında, (resim kuramı olarak bilinen) dilin olguları resmetme işlevi dışında, gündelik yaşamdaki kullanımında karşılaşılan kimi formlarına "dil oyunları" adını vermektedir. Adı geçen yapıtının 23. maddesinde dil oyunlarına şu örnekleri vermektedir: Emirler vermek ve onlara uymak, bir nesnenin görünüşünü betimlemek ya da onun ölçülerini vermek, bir betimlemeden bir nesne oluşturmak, bir olayı bildirmek, bir olaya ilişkin spekülasyon yapmak, bir varsayım oluşturmak ve denetlemek, bir deneyin sonuçlarını tablo ve çizelgelerle gös-

termek, bir hikâye yaratmak ve onu okumak, oyun oynamak, şarkı söylemek, şaka yapmak, pratik bir aritmetik problemini çözmek, bir dilden başka bir dile çeviri yapmak, sormak, teşekkür etmek, sövmek, selâmlaşmak, dua etmek.

Dilsel dönüş: [İng. *linguistic turn*, Fr. *tournant linguistique*]
Yirminci yüzyıl'da özellikle Wittgenstein'ın çalışmalarının etkisiyle, doğrudan analitik geleneğe bağlı olmayan Ricoeur, Derrida, Apel, Habermas, Gadamer gibi filozofların fenomenolojik, hermeneutik, epistemolojik, vb., sorunlara dili konu edinen (dilbilim, göstergebilim, dil felsefesi, iletişim teorisi vs.) çeşitli disiplinlerden yararlanarak çözüm aramaya başlamalarını belirten terim.

Dil yetisi: [Fr. *langage*]
Ferdinand de Saussure'ün *Cours de Linguistique Générale* adlı çalışmasında langage/langue/parole kavramları arasında yaptığı ayrımda dil yetisi terimini, sağlıklı her bireyin dünyaya konuşan bir varlık olma potansiyeli ile geldiğini belirtmek amacıyla kullanmaktadır.

Dinleyici: [İng. *hearer*, Fr. *auditeur*]
Karşılıklı konuşma ortamındaki bireylerden konuşucunun sözcesini yönelttiği taraf.
(Bkz. konüşucu)

Dizimbilgisi: [İng. *syntax*, Fr. *syntaxe*]
Göstergebilimin, göstergeler arasındaki ilişkileri inceleyen alt-dalı.
(Bkz. göstergebilim)

Doğalcı iletişim kuramları: [İng. *naturalistic theory of communication*]
Saerle'ün *Speech Acts*'te, uyaran ile tepkiye dayanan anlam açıklamalarını nitelemek için kullandığı terim. Bloomfield gibi

yazarların davranışçı çözüm önerilerini belirten doğalcı iletişim kuramlarından kendi görüşünü ayırmaktadır.

(Bkz. kurumsal iletişim kuramları)

Doğal dil: [İng. *natural language*, Fr. *langue naturelle*]

Türkçe, İngilizce gibi tek tek sözlü diller.

(Bkz. yapay dil)

Doğrulama: [İng. *verification*, Fr. *vérification*]

Mantıkçı-pozitivist anlam öğretisinde, bir dilsel ifadenin anlamlı olup olmadığını belirlemek üzere uygulanan işlem. Bu işlem, bir tümcenin göndermede bulunduğu olgu durumuyla uyuşup uyuşmadığını denetlemekten ibarettir. Mantıkçı-pozitivistler, moral, estetik ya da metafizik yargılar gibi doğrulanamayan ifadelerin sahte-önermeler [*pseudo-propositions*] olduklarını düşünmektedir. Bunların, gerçekte dünya hakkında herhangi bir yargı dile getirmedikleri halde bildirim kipiyle kurulmuş, gerçekten var olan herhangi bir göndergesi olmayan ve dolayısıyla anlamlı da olmayan dilsel ifadeler olduklarını savunmaktadırlar.

(Bkz. göndergeci kuram)

Doğrulanabilirlik: [İng. *verifiability*, Fr. *vérifiabilité*]

Mantıkçı-pozitivizmde, bir dilsel ifadenin anlamlı olabilmesinin koşulu. Buna göre, deneysel olarak doğrulanamayan (yani, mantıksal bir doğruluk değeri verilemeyen) tümceler, sahte-önermelerdir.

(Bkz. doğrulama, göndergeci kuram, sahte önerme)

Doğuştancılık: [İng. *innateisme*, Fr. *innéisme*]

Kuramsal dilbilimci Noam Chomsky'nin, bireylerin dünyaya bir dil öğrenmeye yatkınlık sağlayan zihinsel bir şemayla, evrensel bir gramer şemasıyla geldiği biçimindeki görüşü. Chomsky, bebeklerin kolayca bir dili konuşmaya başlamasının bu savı desteklediğini ileri sürmektedir.

Dolaylı konuşma: [Lât. *oratio obliqua*]

Frege'nin – "dolaysız konuşma" kavramıyla karşıtlık içinde verdiği - tanımıyla, içinde bir başkasının sözcesinin aktarıldığı, bir terimin tanımlandığı ya da sadece anıldığı tümceler. Örneğin "Wittgenstein, 'dil oyunları' ile, gündelik dilde yer alan ve bilişi aktarma dışında kullanılan bir takım formlarını kasteder" tümcesi, "dil oyunları" kavramı hakkında bir dolaylı konuşmadır.

(Bkz. dolaysız konuşma)

Dolaysız konuşma: [Lât. *oratio recta*]

Frege'deki – "dolaysız konuşma" kavramıyla karşılıklı - tanımıyla, bir olgu durumu, bir nesne ya da kavrama doğrudan göndermede bulunan tümceler. "Ankara, Türkiye'nin başkentidir" tümcesi, doğrudan konuşmaya örnektir.

(Bkz. dolaylı konuşma)

Duygusal anlatım: [İng. *emotional expression*, Fr. *expression émotionelle*]

Bir nesne, olay ya da kişi hakkında duygu-tutum belirten yargıların genel adı.

Düzenleyici kurallar: [İng. *regulative rules*, Fr. *règles normatives*]

Searle'e göre, söz edimlerini yöneten kurallar ikiye ayrılmaktadır: Düzenleyici kurallar ve kurucu kurallar. Searle, düzenleyici kuralları, kurallardan bağımsız olarak var olan bireyler arasındaki ilişkileri düzenleyen kurallar olarak tanımlamaktadır. Örneğin nezaket kuralları, düzenleyici kurallardandır.

(Bkz. söz edimleri, kurucu kurallar)

Düzsöz: [İng. ve Fr. *locution*]

Austin'in söz edimleri sınıflamasında, edimsöz ve etkisöz edimlerinden ayırdığı düzsöz ediminin ürünü. Austin düzsözü,

herhangi bir şey söyleme ediminin ürünü olarak tanımlamaktadır.

(Bkz. düzsöz edimi)

Düzsöz edimi: [İng. *locutionary act*, Fr. *acte locutoire*]

Austin'in edimsöz edimi ve etkisöz ediminden ayırdığı ve yalın olarak bir şey söyleme edimi olarak tanımladığı edim türü. Austin, bu edimin üç alt-edimden oluştuğunu belirtmektedir: seslendirme edimi, dillendirme edimi ve anlamlandırma edimi. Ardılı olan ve Austin'in çözümlemelerini temel alan ayrıntılı bir kuram oluşturan Searle ise, kendi yaptığı sınıflamada Austin'in bu kategorisine yer vermemektedir.

(Bkz. edimsöz edimi, etkisöz edimi, seslendirme edimi, dillendirme edimi, anlamlandırma edimi)

E

Edimsel: [İng. *performative*, Fr. *performatif*]
Austin'in edimsel-saptayıcı karşıtlığı içinde kullandığı bu terim, kendileri aracılığıyla bir takım edimlerin gerçekleştirildiği sözcelemleri belirtir. Örneğin, "sana söz veriyorum" sözcelemi, onu sözceleyen kişinin bir şey yapma yükümlülüğünü üstlendiği edimsel bir sözcelemdir.
(Bkz. saptayıcı, sözcelem)

Edimsel ön-ek: [İng. *performative prefix*, Fr. *préfixe performative*]
Belirtik edimsel sözcelemlerin başında yer alan "sana söz veriyorum ki...", "garanti ederim ki...", "bahse girerim ki..." gibi dilsel formlar.
(Bkz. belirtik edimsel)

Edimsöz edimi: [İng. *illocutionary act*, Fr. *acte illocutoire*]
Austin *How to do Things with Words*'te, söz edimlerini üç grupta incelemektedir: düzsöz edimi, edimsöz edimi ve etkisöz edimi. Austin'in "bir şey söyleme ediminin tersine, bir şey söylerken gerçekleştirilmiş olan edim" biçiminde tanımladığı söz edimi. Örneğin, "yağmur yağacağına dair seninle bahse girerim" diyerek bir bahse girme edimi gerçekleştirilmektedir.

Austin, edimsöz gücü taşıyan fiilleri de beş gruba ayırarak sınıflandırmaktadır. Ardılı olan Searle de, sadece iki grubun adını değiştirerek Austin'in sınıflamasını kullanmaktadır.

(Bkz. düzsöz edimi, edimsöz gücü, etkisöz edimi)

Edimsöz ereği: [İng. *illocutionary point*, Fr. *objectif illocutoire*]

Searle'ün *Speech Acts*'teki tanımıyla, bir edimsöz ediminin belirli bir tür edimsöz edimi olmasından kaynaklanan hedefi. Örneğin, emir vermenin edimsöz ereği, edimi gerçekleştiren kişinin, sözcelemini yönelttiği kimseye buyurduğu şeyi yaptırmaya çalışmaktır.

(Bkz. edimsöz edimi)

Edimsöz gücü: [İng. *illocutionary force*, Fr. *force illocutoire*]

Austin'e göre, bir sözcelemin kullanımı aracılığıyla üretilebilecek olan edimsöz edimi, o sözcelemin anlam ve göndergesinden farklı bir öğe olarak, onun edimsöz gücüdür.

(Bkz. anlam, gönderge, edimsöz edimi)

Edimsözel sonuçlar: [İng. *illocutionary affects*, Fr. *conséquences illocutoires*]

Austin'e göre, bir edimsöz ediminin başarılı bir şekilde gerçekleşitirilmiş olması için sağlaması gereken koşullar. Bu üç koşul şunlardır: **a**) Kavramanın gerçekleşmesi, **b**) etkisini gösterme, **c**) gerekli tepki ya da davranışın gösterilmesi.

En az çaba ilkesi: [İng. *principle of least effort*, Fr. *principe du moindre effort*]

Dilde bulunduğu varsayılan, anlatılmak istenen şeyin en az sayıda sözcük ile ve dolayısıyla en az çaba ile dile getirildiği biçimindeki ilke. Ses benzeşmeleri, hece yutma, eksilti gibi durumlar, bu ilkenin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

Energeia: Bir etkinlik olarak dil söz konusu edildiğinde kullanılan Grekçe terim.

Ergon: Bir ürün olarak dilin çeşitli görünümlerini belirten Grekçe terim.

Esperanto: Yapay dillerin en tanınmışı. Polonyalı doktor L.L. Zamenhof tarafından Fransızca, Latince, Almanca, İngilizce gibi dillerden alınan ve çoğu bu dillerde ortak olan sözcüklerle oluşturulan *Esperanto*, 16 temel dilbilgisi kuralına dayalıdır.

Eşanlamlı: [İng. *synonym*, Fr. *synonyme*]
Bir doğal dilde yer alan iki ya da daha fazla sözcüğün aynı nesneyi temsil etmesi durumunu belirten terim. Örneğin 'kara' ve 'siyah' sözcükleri eşanlamlı sözcüklerdir.

Eşgöndergeli ifadeler: [İng. *co-referential expressions*, Fr. *expressions coréférentielles*]
İki ya da daha fazla sayıda anlatımın, aynı varlık, nesne ya da olgu durumuna göndermede bulunduklarında sahip oldukları nitelik. Frege'nin ünlü örneğindeki "sabah yıldızı" ve "akşam yıldızı" betimlemelerinin her ikisi de Venüs gezegenine göndermede bulunduklarından dolayı eşgöndergelidir.
(Bkz. gönderge, gönderme yapmak)

Eşsesli: [İng. *homonym*, Fr. *homonyme*]
Söylenişleri aynı olduğu halde farklı şeyleri temsil eden sözcükler. Örneğin 'yüz' sözcüğü, '100 rakamı'nı da, 'çehre'yi de, emir kipinde 'yüzme eylemi'ni de temsil edebilmektedir.

Eşsöz: [İng. *totology*, Fr. *tautologie*]
Mantıkta, tanımlayıcı tümceler gibi analitik önermeleri nitelemek için kullanılan terim. Eşsözlerin en tipik örneği bir şeyin

yine kendisiyle (*idem per idem*) tanımlandığı "Bütün bekârlar evli olmayandır" gibi ifadelerdir.

(Bkz. *idem per idem*)

Etkisini gösterme: [İng. *taking effect*, Fr. *prendre effet*]

Austin'de, bir edimsöz ediminin başarılı bir şekilde gerçekleştirilmiş olması için yerine getirilmesi gereken üç koşuldan biri. Austin, edimsöz edimlerinin bir kısmının, olayların akışında bir değişiklik yarattığını ve bu değişikliği oluşturamayanların başarısız olduğunu belirtir. Örneğin, "adı Ali olsun" diyerek gerçekleştirilen bir bebeğe ad verme edimi, etkisini gösteremiyor, yani o bebeğin "Ali" adıyla anılmasını sağlayamıyorsa, başarısız olmuştur.

(Bkz. edimsöz edimi, edimsözel sonuçlar)

Etkisöz: [İng. ve Fr. *perlocution*]

Söz edimleri kuramında, bir etkisöz edimiyle üretilmiş sözceye verilen ad.

(Bkz. etkisöz edimi, söz edimi)

Etkisöz edimi: [İng. *perlocutionary act*, Fr. *acte perlocutoire*]

Austin ve Searle'ün söz edimleri ayrımındaki bir grup edimin ortak adı. Konuşucunun, kendisi aracılığıyla dinleyici üzerinde bir etki yaratmayı başardığı söz edimlerine, etkisöz edimi adı verilmektedir. Örneğin, "sana onu vurmanı emrediyorum" sözcesinin yöneltildiği kimsenin, kastedilen kişiyi öldürmesi sonucunu doğurması durumunda, bir etkisöz ediminin gerçekleştirildiği söylenebilir.

(Bkz. söz edimi)

Etkisözel sonuç: [İng. *perlocutionary affect*, Fr. *conséquence perlocutoire*]

Austin'de, bir etkisöz ediminin doğurduğu sonuç. Austin bu kavramı, etkisöz ereği kavramıyla karşılıklı ilişki içinde

kullanmaktadır. Örneğin "onu vur!" etkisöz ediminin kastedilen kişinin öldürülmesini sağlaması onun etkisözel sonucudur.

(Bkz. etkisöz edimi, etkisöz ereği)

Etkisöz ereği: [İng. *perlocutionary point*, Fr. *objectif perlocutoire*]

Austin'de, bir edimsöz edimi aracılığıyla ulaşılmaya çalışılan amaç. Austin, etkisöz ediminin edimsöz edimi gibi uylaşımsal olmadığını belirterek etkisöz ereğini etkisözel sonuçtan ayırır. Örneğin, "onu vur!" diyerek dinleyiciyi birisini öldürmeye ikna etmeye çalışmanın etkisözel sonucu, dinleyicinin söz konusu olan kimseyi öldürmesi olabileceği gibi, bunalıma girerek özüne kıyması da olabilir.

(Bkz. etkisöz edimi, etkisözel sonuç)

Evetleme: [İng. ve Fr. *assertion*]

Olgular hakkındaki evetleyici bildirimler; kategorik mantıktaki olumlu önermeler.

(Bkz. bildirim)

Evrensel dilbilgisi: [İng. *universal grammar*, Fr. *grammaire universelle*]

Doğal dillerin tümü için geçerli olacak kurallar taşıdığı iddia edilen dilbilgisi. Bir evrensel dilbilgisi tasarımı ilk olarak onyedinci yüzyılda Port-Royal Okulu tarafından geliştirilmiştir. Yirminci yüzyılda Noam Chomsky tarafından ortaya atılan doğuştancı dil kuramı, evrensel gramer anlayışına dayanmaktadır.

(Bkz. doğal dil, doğuştancılık)

F

Fonksiyonlar kuramı: [İng. *fonctions theory*, Fr. *théorie des fonctions*]

Frege'nin matematikteki fonksiyonlar teorisinden uyarladığı anlam kuramı. Frege kuramında tümceleri, kendilerini oluşturan öğelerin doğruluk fonksiyonu olarak ele almaktadır. Frege'ye göre her atomsal tümcenin içinde sabit ve değişken öğeler bulunur. Sabit öğe, kendisi üzerine kapanmış ve doymuştur; değişken öğe ise açık ve doymamıştır. Tümceler içerdikleri terim sayısma göre, bir ya da birden fazla terimli fonksiyonlar olarak çözümlenebilir. Örneğin, "... filozoftur" tümcesi, tek argümanlı bir fonksiyon olarak

F (x)

biçiminde simgeleştirilir. "Fatma Ali'yi seviyor" tümcesi ise, şu iki biçimde çözümlenebilir: a) doymuş öğe olarak "Ali" alındığında, doymamış öğe "... Fatma'yı seviyor" olur. b) doymuş öğe olarak "Fatma" alındığında ise, doymamış öğe "... Ali'yi seviyor" olacaktır. Böylece, iki argüman tarafından – kim, kimi seviyor? – tamamlanmayı gerektiren "..., ...'yı seviyor" fonksiyonuna ulaşılır. Frege'ye göre bu fonksiyon,

F (x,y)

şeklinde simgeleştirilebilir. Üç boşluklu "...'nın, ...'yı, ...'ya vermesi" tümce fonksiyonu ise

F (x,y,z)

olarak simgeleştirilmektedir. Frege'nin fonksiyonlar kuramı, modern mantıktaki niceleyiciler teorisinin temelini oluşturmaktadır.

(Bkz. atomsal tümce)

Filoloji: [İng. *philology*, Fr. *philologie*]

Bir dilde üretilmiş yazınsal yapıtları inceleyerek o dilin tarihi, gelişim evreleri, o dili kullanan topluluğun kültürel yaşamı vb. hakkında bilgi üretmeye çalışan bilim.

Formel dil: [İng. *formal language*, Fr. *langue formelle*]

Matematiksel mantıktaki gibi kendine özgü simgelerden oluşan, bu simgeleri anlamlandırmaya olanak veren belirli bir semantiği ve belirli sözdizimsel kuralları olan, bu simgeler ve kurallarla bir takım işlemler yapmak için kullanılan dizge.

(Bkz. İdeal dil)

Frege, Gottlob: (1848-1925) Alman matematikçi, mantıkçı ve filozof. Frege, tümceleri fonksiyonlar olarak ele aldığı kuramıyla bir yandan modern sembolik mantığın, diğer yandan ise analitik felsefenin oluşumuna ön ayak olmuştur. Frege bir tümcenin anlamıyla göndergesi arasında ayrım bulunduğunu belirtmekle birlikte, bir tümcenin gerçekten anlamlı olduğunun söylenebilmesi için onun dış dünyadaki bir nesne durumuna göndergede bulunması gerektiğini ve son çözümlemede bir doğruluk değeri alabilmesi gerektiğini belirterek, anlam sorunu kosunda "göndergeci" bir yaklaşım benimsemiştir. Diğer yandan, Husserl'e yazdığı bir mektubunda "mantıkçının ana ödevi kendisini doğal dilin sultasından kurtarmaktır" sözleriyle dile getirmiş olduğu gibi, doğal diller karşısında ideal ve sembolik bir dilden yanadır. Temel yapıtları: *Grundlagen der Arithmetik*, *Über Sinn und Bedeutung*.

(Bkz. fonksiyonlar kuramı, göndergeci yaklaşım, ideal dil)

G

Genel dilbilim: [İng. *general linguistics*, Fr. *linguistique générale*]

Dilbilimin çeşitli dallarında ulaşılan sonuçları bir araya getirerek genel ve kuramsal bir kavrayışa erişmeyi hedefleyen dilbilimsel çalışma alanı.

(Bkz. dilbilim)

Gerekli tepkinin gösterilmesi: [İng. *inviting a response*, Fr. *susciter une réponse*]

Austin'in "edimsözel sonuçlar" adını verdiği, bir edimsöz ediminin başarılı olması için yerine getirilmiş olması gereken üç koşuldan biri. Edimsöz edimlerinin birçoğu, edimin ardından gelen tek yanlı / iki yanlı çeşitli tepki ya da davranışların ortaya konmasını gerektirir. Örneğin, "bahse girerim" sözcelemi, dinleyicinin "varım" ya da "ben yokum" demesini gerektirir.

(Bkz. edimsöz edimi, edimsözel sonuçlar)

Giritli paradoksu: Bkz. yalancı paradoksu

Gönderge: [İng. *reference*, Fr. *référence*]
Betimleyici bir tümcenin resmettiği varlık. Örneğin "Türkiye'nin 8. Cumhurbaşkanı Isparta'lıdır" tümcesinin göndergesi Süleyman Demirel'dir.
(Bkz. resmetme)

Göndergeci kuram: [İng. *referential theory*, Fr. *théorie référentielle*]
Bir tümcenin anlamını, onun göndergesi olarak açıklamayı deneyen öğreti. İlk kez Frege tarafından tematize edilmiş olan bu görüş, tüm neo-pozitivistlerce benimsenerek savunulmuştur. Böylece, II. Dünya Savaşı'na kadar yaygın kabul görmüş bir yanılgı sonucu, herhangi bir göndergesi olmayan tümceler anlamdan yoksun sayılmıştır. Sözgelimi, Wittgenstein'ın *Tractatus*'ta işlediği tasarımcı anlam görüşü, göndergeci bir yaklaşımdır. Bu kuram, bildirim türündeki doğrulanabilir tümceler için büyük oranda açıklayıcı bir anlam kuramı olmakla birlikte, doğrulama ilkesine kayıtsız olan edimsel sözcelemler için benzeri bir açıklama gücünden yoksundur. Bir başka deyişle, belirli bir göndergesi olmadığı halde anlamlı olan tümceler vardır.
(Bkz. edimsel sözcelem, gönderde)

Gönderme edimi: [İng. *referential act*, Fr. *acte référentielle*]
Searle'ün *Speech Acts*'te tanımladığı, bir önerme ediminin oluşturucusu olan iki alt-edimden biri. Gönderme edimi, bir nesneye ya da kişiye gönderme yapmaktan ibarettir.
(Bkz. gönderme yapmak, önerme edimi)

Gönderme yapmak: [İng. *to refer*, Fr. *référer*]
Dış dünyadaki bir varlığı [*entity*] belirtmek.

Gösteren: [Fr. *signifiant*]
Göstergebilimin olanağından söz eden İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure, bir dil göstergesinin iki öğeden oluştu-

ğunu belirtmektedir: Gösteren ve gösterilen. Bir sözcüğün göstereni, onun kavramsal içeriği ya da dış dünyadaki nesne karşılığı dışında kalan işitsel öğedir. Örneğin, 'ağaç' sözcüğünün gösterileni ağaç imgesi ya da idesi iken, göstereni 'a/ğ/a/ç' sesleridir.

(Bkz. gösterge, göstergebilim, gösterilen)

Gösterge: [İng. *sign*, Fr.*signe*]

Genel tanımıyla, kendisi dışında bir şeyin yerini tutan en küçük anlam birimidir. Saussure'e göre bir dil göstergesi, gösteren ve gösterilen olarak iki öğeden oluşmaktadır.

(Bkz. gösteren, gösterilen)

Göstergebilim: [İng. *semiotic*, Fr. *sémiotique*]

İlk olarak dilbilimci Ferdinand de Saussure'ün *Cours de Linguistique Générale* adlı yapıtında tanımladığı bilgi alanı. Saussure göstergebilimin temellerini şu düşünceleriyle atmıştır: "Toplumdaki göstergelerin varlığını araştıracak bir bilim dalı tasarlayabiliriz... Onu Yunanca *semeion*'dan gelen *sémiotique* olarak adlandırıyoruz. Bu bilim dalı bize göstergelerin nelerden oluştuğunu ve onları hangi yasaların yönettiğini öğretecektir." Peirce, Barthes, Carnap gibi düşünürlerin de problem edindiği göstergebilim, A.B.D.'li dilbilimci Charles Morris tarafından, göstergelerin genel kuramı olarak tanımlanır ve semantik, sentaks, pragmatik olmak üzere üç alt-disipline ayrılır.

(Bkz. anlambilim, dizimbilgisi, kullanımbilim)

Göstergenin nedensizliği: [Fr. *arbitraire du signe*]

Saussure'ün *Cours de Linguistique Générale* adlı yapıtında, "gösteren ile gösterilen arasında zorunlu bir bağ yoktur" sözleriyle tanımladığı göstergebilim ilkesi. Saussure, bu ilkenin varlığını, aynı gösterilenin (örneğin "ağaç" imgesi) farklı dillerde farklı gösterenler aracılığıyla (örneğin Lâtince'de *arbor*, Fransızca'da *arbre*, İngilizce'de *tree*) temsil edilmesiyle açıklamaktadır.

Gösterilen: [Fr. *signifié*]

Saussure'e göre, bir dil göstergesini oluşturan iki öğeden biri. Saussure gösterileni, belirli bir işitsel öğe aracılığıyla sunulan kavram içeriği ya da nesne olarak tanımlamaktadır.

(Bkz. gösterge, gösteren)

Gözlemleyici sözcelem: [İng. *constative utterance*, Fr. *énonciation constative*]

Austin, söz edimleri çözümlemesinin başlangıç döneminde, edimsel sözcelemler ile saptayıcı sözcelemler arasında bir ayrım yapmanın olanaklı olup olmadığını tartışmaktadır. 1958 yılında Fransa'da, analitik felsefe konulu bir toplantıda sunduğu "Performatif-constatif" başlıklı bildirisinde, olgular hakkındaki betimleyici tümcelere "gözlemleyici sözcelem" adını vererek bunları, edimsel sözcelemlerden ayırmayı sağlayacak ölçütleri soruşturmaktadır. "Oxford, Londra'dan 100 km. uzaklıktadır", "Lord Raglan, Alma Meydan Savaşı'nı kazandı", "Fransa beşgen biçimindedir" gibi tümceler ilk bakışta olgusal gözlemler ya da saptamalar olarak görülse bile, Austin aslında bunların da edimsel karakterde olduğunu tanıtlamaktadır. Zira, bu tümceler, onları sözceleyen kişilerin birer "ileri sürme" ya da "kesin olarak bildirme" edimleri olarak ele alınabilmektedir.

(Bkz. edimsel sözcelem, söz edimleri)

Güç: [İng. ve Fr. *force*]

Austin'e göre, bir sözcelemin anlamı ve göndergesine eşlik eden iletişimsel öğe. Örneğin "defol!" sözcesinin taşıdığı güç, birisini kapı dışarı etmektir.

(Bkz. anlam, gönderge, sözcelem)

Gündelik dil: [İng. *ordinary language*, Fr. *langage ordinaire*]

I. Bilim dili, alan dilleri, felsefe dili gibi meta-dillerin dışında kalan, özelleşmemiş ve bir doğal dili konuşan bireylerin

ortak iletişim aracı olan konuşma formlarını, alışkanlıklarını ve sözvarlığını belirten terim.

II. Adı özellikle mantıkçı-pozitivizm ile birlikte anılan ideal dil ülküsüne karşı, Oxford'lu filozoflarca öne çıkarılan doğal dillerdeki alışılmış, sıradan ifade biçimlerinin genel adı.

(Bkz. gündelik dilin felsefesi, ideal dil)

Gündelik dilin felsefesi: [İng. *ordinary language philosophy*, Fr. *philosophie du langage ordinaire*]

Analitik felsedeki I. çözümleme geleneğince savunulmuş ideal dil anlayışına karşı çıkan akım. Post-tractatus döneminde Wittgenstein, Ryle, Austin ve Searle gibi II. kuşak çözümlemeci filozoflar tarafından geliştirilen bu akım, gündelik dildeki sözcelemlerin incelenmesinin felsefedeki geleneksel problemlerin çözümüne katkıda bulunacağını ileri sürmektedir.

H

Habermas, Jürgen: (1929) Frankfurt Okulu'nun geç dönem temsilcisi Alman filozof. Bilgi teorisi ve iletişim etiği konusundaki çalışmalarıyla tanınmaktadır. İletişim etkinliğinde bulunan tarafların gözetmesi gereken etik ilkeleri şöyle özetlemektedir:

I. Konuşucuyla dinleyicinin birbirini anlayabilmesi için, konuşucu anlaşılır bir ifade seçmelidir.

II. Konuşucu, dinleyicinin onun bilgisinden pay alabilmesi için, doğru bir önermenin içeriğini aktarma niyetinde olmalıdır.

III. Konuşucu, dinleyicinin onun sözüne inanabilmesi için niyetlerini dürüstçe ifade etmelidir.

IV. Konuşucu, dinleyicinin bildirimi kabul edebilmesi ve dolayısıyla, konuşucu ve dinleyicinin kabul görmüş bir art alan ile ilgili bildirimde birbirleriyle uyuşabilmeleri için, var olan normlar ve değerler ışığında haklı olan bir bildirimi seçmelidir.

Hayvansal iletişim: [İng. *animal communication*, Fr. *communication animale*]

Bal arıları, vervet maymunları gibi bazı hayvan türlerinde rastlanan iletişim biçimi. Bu iletişim biçiminde kullanılan tek-

nikler, türe özgü içgüdüsel iletişim kodlarıdır. Arıların, çiçek tozlarının yoğun olarak bulunduğu bölgeleri göstermek için yararlandıkları danslar bu tür tekniklere örnek verilebilir.

Humboldt, Wilhelm von: (1767-1935) Alman filozof. Özellikle dil ile kültür arasındaki bağlantıyı konu alan çalışmalarıyla tanınmaktadır. Humboldt, konuşmanın düşünceyi yaratan bir fenomen olduğunu savunmuştur. Ona göre yaşam olaylarını dilden ayırmak mümkün değildir. Tarih de böyle olayların ardışıklığı olarak dilden bağımsız düşünülemeyecek bir gelişim sürecidir. Humboldt, insan topluluklarının ulus niteliği kazanmasında dil ortaklığının önemli bir belirleyici olduğunu düşünmektedir.

İ

İçlem: [İng. ve Fr. *intension*]

Mantıkta, bir terimin belirttiği özel niteliklerin bütünü. Örneğin 'mavi' teriminin içlemi, belirli bir dalga boyundaki renk olma özelliğidir.

(Bkz. kaplam)

İçtenlik koşulu: [İng. *sincerity condition*, Fr. *condition de sincérité*]

Searle'de, bir edimsöz ediminde bulunan kimsenin, aynı anda bu edimin önerme içeriğiyle ilgili bir duygu ya da tutumunu da dışavurduğu varsayımı. Örneğin, birisinden bir şey yapmasını rica eden kişi, bunun yapılmasını arzuladığını; birisine bir şey yapmaya söz veren kişi, bunu yapmaya gücü olduğunu dışavurur. Örneklerde sırasıyla, o şeyin yapılmasını arzulamadığı halde ricada bulunan ya da yapacak gücü olmadığı halde söz veren kişi, içtenlik koşulunu ihlâl etmektedir.

(Bkz. edimsöz edimi, önerme içeriği)

İdeal dil: [İng. *ideal language*, Fr. *langue idéalle*]

Felsefe tarihindeki kökenleri Leibniz'e kadar uzanan ve 20. yüzyılın başında Russell ve Whitehead tarafından *Principia Mathematica*'da yeniden gündeme getirilen ve Wittgenstein ta-

rafından *Tractatus*'ta savunulan dil anlayışı. Bu anlayışa göre, herbir göstergenin yalnızca tek bir nesneye karşılık olarak kullanıldığı ideal bir dili, düşünmenin kusursuz aracı olarak kurmak zorunludur. Mantıkçı-pozitivist gelenek, bu dili simgesel mantığın sağın yapısıyla ele geçirdiğine inanmaktadır. Zira mantıkçı-pozitivistlere göre gündelik dil, sık sık anlam belirsizliğine, çok-anlamlılığa yol açan gevşek bir sentaks ve semantiğe sahiptir.

İdeci Yaklaşım: [İng. *idealist approach*, Fr. *approche idéaliste*]

Locke'ın *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme* adlı yapıtında savunduğu anlam görüşü. Locke bu yapıtında özellikle sözcüklerin anlamlılığı olgusu üzerinde durmaktadır. Ona göre sözcükler, zihinde bulunan idelerin iletişim etkinliğinde bulunmayı sağlayan dilsel karşılıklarıdır. Locke bu yaklaşımında anlam sorununun iletişim ile bağlantısını görmüş olduğu halde, sözcük atomculuğu düzeyinde kalmakta ve açıklama gücü yetersiz bir anlam kuramı sunmaktadır.

İdem per idem: (Lât.) Bir şeyin yine kendisi aracılığıyla açıklandığı tümceleri belirten terim. Bunlar zaten öznenin içleminde yer alan niteliğin dile getirilmesinden ibaret olan, yeni bir bilgi vermeyen eşsözlerdir. Örneğin "Zeytinyağı bir yağ türüdür" tümcesi böyle bir ifadedir.

(Bkz. eşsöz)

İfade: [İng. ve Fr. *expression*]

Jest ve mimiklerden sözcelemlere kadar geniş bir kaplamı olan bu terim, bir iletide bulunmak için kullanılan her türlü aracı belirtir. (Bkz. sözcelem)

İkon: [İng. ve Fr. *icon*]

Peirce'ın ayrımındaki gösterge türlerinden birisi. Peirce, Saussure'ün gerçekte sadece "simge" olarak adlandırılabilecek

gösterge türüyle (yani sözcükler ile) ilgilendiğini öne sürerek eleştirmekte, simge dışında belirtke ve ikon olmak üzere iki gösterge türünün daha mevcut olduğunu belirtmektedir. Bir göstergenin, gösterilenin bir niteliğini paylaşması durumunda Peirce'ın ona verdiği ad "ikon" ya da "ikonik gösterge"dir. Bayan ve bay tuvaletlerini belirten göstergeler, ikonik göstergeye örnektir.

(Bkz. belirtke, gösterge, simge)

İletişim: [İng. ve Fr. *communication*]

En az bir konuşucu ve dinleyicinin varlığını gerektiren ve onlar arasındaki ileti aktarımı etkinliğini belirten terim. Bu aktarımın gerçekleyicisi olan öğelerin genellikle dilsel ifadeler olduğu varsayılır. Bununla birlikte doğal diller dışında, mimik, jest gibi araçlarla iletişim yapmak ya da sözceleme eşlik eden ses tonu gibi öğelerle iletişimi desteklemek olanaklıdır.

(Bkz. dinleyici, ifade, ileti, iletişim etiği, konuşucu)

İletişim etiği: [İng. *communication ethics*, Fr. *éthique de la communication*]

Kuramsal dayanaklarını, Austin ve Searle tarafından tematize edilmiş olan söz edimleri kuramında bulan ve Apel, Grice, Habermas gibi filozoflarca geliştirilen bir disiplin olarak, iletişim etkinliğinin salt dilsel bir etkinlik olmadığını tanıtlamaya, taşıdığı etik özellikleri ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu filozoflar, söz verme, vaatte bulunma, and içme gibi etik karakteri daha belirgin söz edimlerinden hareketle, genel iletişim ilkelerine ulaşmayı denemektedir.

(Bkz. söz edimleri)

İletişimsel niyet imi: [İng. *sign of communicative intention*, Fr. *signe de l'intention communicative*]

Karşılıklı konuşma etkinliğini başlatma niyetini, bir başka deyişle iletişim yönelimini uylaşımsal yoldan dışavurmayı

sağlayan davranış olarak, karşısındaki kişi ile göz teması kurmak.

İlkel edimsel: [İng. *primary performative*, Fr. *performatif primaire*]

Austin *How to do Things with Words*'te edimsel sözcelemleri ilkel ve belirtik olmak üzere iki gruba ayırmaktadır. İlkel edimselleri, "kendisi aracılığıyla gerçekleştirilen edimin doğasını belirtik olarak yansıtmayan sözcelemler" diye tanımlamaktadır. Örneğin, aslında bir söz verme edimi olan "orada olacağım" sözcelemini ilkel, aynı edimin gerçekleştirilmesi olan "sana, orada olacağıma dair söz veriyorum" sözcelemini ise belirtik olarak adlandırmaktadır. Austin, belirtik edimsellerin toplumsal yaşamın gelişimi sırasında ilkel edimsellerden türemiş olduğunu iddia etmektedir. Ona göre, ilkel edimseller açık olmadığı halde belirtik edimsellerin kullanılması konuşmaya açıklık ve kesinlik katmaktadır.

(Bkz. belirtik edimsel, edimsel sözcelem)

İmlem: [İng. *meaning*, Fr. *signification*]

Bir dilsel ifadenin hem anlamını, hem de göndergesini aynı anda belirten terim. Başka deyişle, bir dilsel ifadenin belirli bir imleme sahip olduğunu söyleyebilmek için, onun belirli bir göndergesi olan anlamlı bir ifade olması gerekmektedir. Genel olarak betimleyici tümcelerin, olgusal saptamaların, mantıktaki adıyla empirik yoldan doğrulanabilir olan önermelerin imleme sahip olduğu kabul görmektedir. Zira, anlamlı olmalarının yanısıra dış dünyadaki bir nesneye göndermede bulunan dilsel ifadeler, deneysel içerikli önermelerdir. İmlem kavramı, Russell'ın, *Tractatus* döneminde Wittgenstein'ın ve tüm mantıkçı-empiristlerin anlam kuramlarının merkezinde bulunmaktadır.

(Bkz. anlam, gönderge)

***Is / ought* ayrımı**: ("-dır" kışacıyla kurulmuş) olgusal ifadelerden ("-malı" son ekini almış) gereklilik bildiren yargıların tü-

retilemeyeceği biçimindeki metaetik ilkenin temelinde yer alan ayrım. Kökeni, Hume'un tanınmış "olgu / değer" ayrımına kadar uzanmaktadır.

K

Kanon: [İng. ve Fr. *canon*]
Belirli bir bilgisel etkinlikte geçerli olan ilkelerin, yasaların bütününe verilen ad.

Kanonik: [İng. *canonic*, Fr. *canonique*]
Belirli bir teori ya da mantıksal dizgenin dayandığı ilkelerin bütünü.

Kalkül: [İng. *calculus*, Fr. *calcul*]
Matematiksel hesaplama modeline göre kurulmuş olan ve kendine özgü simgeleri, işlemcileri, belirli işlem kuralları olan (simgesel mantık gibi) formel sistemlerin genel adı.
(Bkz. simgesel mantık)

Kaplam: [İng. ve Fr. *extension*]
Mantıkta, bir terim ile belirtilen tek tek varlıkların oluşturduğu varsayılan küme. 'Filozof' teriminin kaplamında yer alan tekler arasında Sokrates, Descartes, Hegel örnek verilebilir.
(Bkz. içlem)

Karma dil: [İng. *mixed language*, Fr. *langue mixte*]
Kültürler arası etkileşim yoluyla, iki ya da daha fazla dilden alınan öğelerin ortak kullanımına dayanan ve zamanla kendine özgü bir yapı kazanmış olan diller. Örneğin, Akdeniz kıyılarında konuşulan Fransızca, İspanyolca ve İtalyanca karışımı olan Sabir dili, bir karma dildir.

Kategorik önerme: [İng. *categorical proposition*, Fr. *proposition catégorique*]
Özne, yüklem ve koşaçtan oluşan basit önerme formu. Kategorik önermeler niceliklerine göre tümel ve tikel, niteliklerine göre ise olumlu ve olumsuz olmak üzere dörde ayrılmaktadır. Örneğin "bütün savcılar hukukçudur" önermesi tümel olumlu, "bazı hukukçular savcı değildir" önermesi tikel olumsuz bir önermedir.

Kategori yanlışı: [İng. *category mystake*, Fr. *erreur de catégorie*]
Ryle'ın ilk olarak 1938 tarihinde yayımlanmış "Kategoriler" başlıklı ünlü makalesinde tanımladığı ve felsefe tarihinde sık sık yapılmış olduğunu öne sürdüğü dilsel-mantıksal hata türü. Ryle bir kategori yanlışının, bir terim ya da kavramın kendisine uygun düşmeyen bir kategori içinde konumlandırılmasından doğduğunu belirtmektedir. Ryle, bu yanlışlıkların önüne geçmenin, ancak bu kategorilerin doğasının belirlenmesiyle olanaklı olacağını düşünmektedir. Bunu gerçekleştirmek için önerdiği yöntem, kavramsal çözümleme yoluyla kavramlar arasındaki kategori farklılıklarının ortaya çıkarılmasıdır. Kavramsal çözümlemenin ise, tek başına kavramların incelenmesi değil, onların içinde yer aldıkları tümceler ile aralarındaki bağlantıların soruşturulması olduğunu vurgulamaktadır.

Ryle'ın kategori yanlışlıklarını betimlemek için *The Concept of Mind*'ta verdiği örnek, dil felsefesinde kâsikleşmiş bir örnektir: Bir yabancı Oxford'u ziyaret eder. Ona Christ Church

College'ı, Bodleian Kitaplığı'nı, üniversite yerleşkesindeki diğer binaları gezdirirler ve yabancı şöyle sorar: "Peki ama, Üniversite nerede?" Bu durumda söz konusu olan yanlışlık, yabancının "üniversite" kavramının içeriğinin, gezisi boyunca bir kısmını gözlemlemiş olduğu varsayılan bir organizasyon tarzı olduğunu kavrayamamış olması ve onu başka bir kategori altında değerlendirmekte ısrar etmesidir.

Kiplik mantığı: Bkz. modal mantık

Kiplik önermesi: [İng. *modal proposition*, Fr. *proposition modale*]

Modal mantığın konusunu oluşturan önerme formu. Modal önermeler olanaklı, zorunlu ve assertorik olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Örneğin "yarın yağışlı bir hava beklenmektedir" önermesi olanaklı, "2 ile 5'in toplamı 7 eder" önermesi zorunlu, "iyilik eden iyilik görür" önermesi ise assertorik bir önermedir. Kategorik önermelerde olduğu gibi kiplik önermeleri de nitelik ve nicelik bakımından sınıflandırılabilmektedir. Örneğin "bazı memeliler su altında yaşamak zorundadır" önermesi tikel zorunlu, "sabreden herkes muradına erer" önermesi tümel assertorik bir önermedir.

(Bkz. assertorik önerme, modal mantık, olanaklı önerme, zorunlu önerme)

Konu dili: [İng. *object language*, Fr. *langage d'objet*]

Gündelik dil gibi, bildirim kipindeki tümcelerden ibaret olan konuşma formlarından oluşan ve konu edindiği şey (hekimlik dili, hukuk dili vb.) hakkındaki doğrudan konuşmaları belirtir.

Koşaç: [İng. *copula*, Fr. *copule*]

Klâsik mantıkta, kategorik bir önermenin öznesiyle yüklemini birbirine bağlayan terim. Varlık bildiren "-dır" geleneksel koşaç türüdür.

Kratylos: Platon'un, adlandırma probleminin tartışıldığı sokratik diyaloğu. Diyalogda irdelenen iki ana sav, doğalcı ve uylaşımcı tezlerdir. Nesnelerin adlarının onların doğasından kaynaklandığını savlayan özcülük ile nesnelerin insanlar arasındaki uylaşımlara bağlı olarak adlandırıldığını öne süren adcılık tezleri, gerçekte sofistlerin daha geniş bir problem alanında kullanmış oldukları *thesei / physei* ayrımına dayanmaktadır.

(Bkz. adcılık, özcülük, *thesei / physei* ayrımı)

Kusursuz dil: Bkz. ideal dil

L

Locke, John: (1632-1704) İngiliz empirizminin kurucusu olan filozof. Locke'ın dil anlayışı, sözcük atomculuğu içinde değerlendirilmektedir. Locke *An Essay Concerning Human Understanding* adlı yapıtında, sözcüklerin iletişim etkinliği içinde, zihinde bulunan idelerin iletilebilir dilsel karşılıkları olduğunu savunarak anlam sorunu konusunda "zihinci" bir çözüm önerisi geliştirmektedir. Anlam probleminin iletişim etkinliğiyle bağlantısını vurgulaması Locke'ın çözümünün başarılı yanıyken, sorunu kavramlar ve onların taşıyıcısı olan sözcükler düzeyinde irdelemesi, tümce ya da sözcelem düzeyinde açıklayıcılığını yitirmesi kusurlu yanıdır.

(Bkz. zihinci çözüm)

Lojistik: Bkz. sembolik mantık

M

Mantıksal atomculuk: [İng. *logical atomism*, Fr. *atomisme logique*]

Russell'ın ilk olarak 1918 yılında, Londra'da verdiği bir dizi konferans ile açınladığı öğreti. Russell'ın mantıksal atomculuğu, analitik felsefenin ilk kuşak filozofları tarafından ortak metodolojik çerçeve olarak benimsenmiştir. Russell'ın bileşik tümcelere verdiği ad ile "moleküler tümceler"in bileşiminde atomsal tümceler ya da atomsal önermeler bulunmaktadır. Duyu verileri [*sens-data*] dile getiren olgusal bildirimler olan atomsal önermeler, dış dünyadaki atomsal olgulara karşılık gelirler. Bu tür ifadeler içinde belirli betimlemelere yer verilmeyen, ben-merkezcil terimlerden arınmış, doğruluk değerleri duyu deneyimi aracılığıyla saptanabilecek empirik içerikli bildirimlerdir. Russell, mantığın geleneksel "önerme" kavramıyla örtüşen atomsal tümceleri, dünyadaki tekil olguların insan düşüncesindeki tasarımları olarak değerlendirmektedir. Mantıksal atomculuk öğretisine göre, analitik çalışmanın ana amacı, ele alınan dilsel ifadeleri böylesi mantıksal atomlara ulaşana kadar alt-bileşenlerine çözümlemektir.

(Bkz. atomsal önerme, moleküler önerme)

Mantıksal sözdizim: [İng. *logical syntax*, Fr. *syntaxe logique*]
Carnap'ın klâsik "dilbilgisel sözdizim" kurallarından ayırarak tanımladığı kurallar. Bu kurallar arasındaki ayrımı şu örnekle açıklayalım:

I. "Sokrates filozoftur."

II. "Sokrates veya-dır."

III. "Sokrates bir mantık ilkesidir."

İlk tümce, hem dilbilgisel hem de mantıksal sözdizim kurallarına uygun, anlamlı bir tümcedir. İkincisiyse, 'veya' bağlacı içinde yüklem görevinde kullanılmış olduğundan dolayı dilbilgisel sözdizim kurallarına aykırıdır. Sonuncusu ise, "Çelişmezlik bir mantık ilkesidir" tümcesi gibi dilbilgisel sözdizim kurallarına uygun bir tümce olduğu halde, mantıksal sözdizim kurallarını ihlâl etmiş, anlamlı olmayan bir tümcedir.

Bu örnekte de görüldüğü gibi, Carnap dilbilgisel sözdizim kurallarının anlamlı olma için yeterli ölçütü sağlamadığını belirtmektedir. Carnap üçüncü tümce gibi, birlikte kullanılması olanaksız sözdizimsel kategorilere ait terimleri içinde barındıran önermeleri sahte-önerme olarak görmektedir.

Matematiksel mantık: Bkz. sembolik mantık

Meta-dil: Bkz. üst-dil

Modal mantık: [İng. *modal logic*, Fr. *logique modale*]
Kökeni Antik Çağ'da Stoa-Megara okulunun ve Aristoteles'in yaptığı ayrımlara dayanan modal mantık, özellikle kategorik önermeler mantığının zayıf kaldığı noktaları berkitme amacını taşır. Modal mantığa simgesel yazımını kazandıranlar, standart modern mantığı aşırı kaplamsal [*extensional*] olduğu gerekçesiyle eleştiren Lewis, Prior, B. Marcus gibi modern mantıkçılar olmuştur. Simgesl modal mantık sistemlerinin geliştirilmesi çabalarına arka plânda daima mantık felsefesine yönelik kaygıların eşlik ettiği görülmektedir. Bir modal mantığa duyulan gereksinimin dile getirildiği öncü çalışmalar arasında

C.I.Lewis'nin 1918 tarihinde yayımlanmış *A Survey of Symbolic Logic* anılabilir. Lewis'nin çizdiği aksiyomatik çerçeve, "A Functional calculus of first order based on strict implication" başlıklı makalesinde Ruth Barcan Marcus tarafından genişletilmektedir. Modal mantığın gelişimi, Prior'un öncüsü olduğu kronolojik mantık gibi pekçok "zenginleştirilmiş" mantık sisteminin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu mantıkların tümü, standart modern mantığın kayıtsız kaldığı bilişsel [*informatif*] öğeleri hesaba katmaya olanak veren işlemciler geliştirmektedir. Şöyle ki: Standart klâsik mantık ve standart modern mantık "bütün insanlar konuşur" gibi bir önermeyle "bütün üçgenlerin iç açılarının toplamı iki dik açıya eşittir" gibi bir önerme arasındaki mantıksal nüansı verememekte ve her ikisini de "tümel olumlu" kategorik önerme formu altına yerleştirmektedir. Oysa bu iki önerme kiplik bakımından ele alındığında, ilki "olanaklı" bir önerme olduğu halde ikincisi "zorunlu" bir önermedir. Modal mantığın tanımladığı üçüncü önerme formu ise, öznesi ile yüklemi arasında tersi de varsayılabilecek olumsal bir ilişkiyi bildiren ("tahsilli insandan kötülük gelmez" gibi) assertorik önermelerdir.

(Bkz. assertorik önerme, kategorik önerme, kiplik önermesi, olanaklı önerme, zorunlu önerme)

Modern mantık: Bkz. sembolik mantık

Moleküler tümce: [İng. *molecular proposition*, Fr. *proposition moléculaire*]

Russell'ın mantıksal atomculuk öğretisinin başlıca kavramlarından birisi. Russell tümceleri ya da önermeleri ikiye ayırmaktadır: atomsal tümceler ve moleküler tümceler. Russell'a göre atomsal önermeler, dış dünyada yer alan atomsal olgulara karşılık gelen dilsel-mantıksal formlardır. Bunlar, kişinin doğrudan duyu deneyiminin nesnesi olan yalın duyu verileridir. Moleküler tümceler ise, analiz sonucunda kendilerini oluşturan atomsal bileşenlerine ayrılabilen bileşik önermelerdir.

Moral ifadeler: [İng. *moral expressions*, Fr. *expressions morales*]

Empirist gelenekte, doğruluk değeri verilebilen betimleyici tümceler, olgusal bildirimler, empirik içerikli önermeler vb. ile karşıtlık içinde kullanılan dilsel ifade türlerinden birisi olan moral ifadeler, değer yargısı bildiren ve genellikle "iyi / kötü" yüklemlerinden birisiyle kurulmuş olan anlatımlardır. Bu anlatımlar ile bildirimler arasında mantıkçı-pozitivistler tarafından yeniden gündeme getirilmiş ayrımın kaynağı, Hume'un ünlü "olgu / değer" ayrımına dayanmaktadır. Bu ayrım yirminci yüzyılda "-dır / -malı [*is / ought*]" terimleriyle dile getirilerek, gereklilik bildiren ifadeler ile olgusal ifadeler arasındaki bakışımsızlığı vurgulamak için kullanılmıştır. Mantıkçı-pozitivistler "insan komşusunu sevmeli" gibi gereklilik dile getiren moral anlatımların sahici bir anlama sahip olamayacaklarını öne sürmektedir. Zira onlara göre bu ifadeler, "sözünde durmak iyidir" gibi yanıltıcı bir biçimde "-dır" koşacıyla kurulmuş izlenimini verdiklerinde bile, aslında herhangi bir bildirimde bulunmamakta, yalnızca ahlâksal bir öğüt vermekte, bir değer yargısını dile getirmektedir.

Moore, George Edward: (1873-1958) Çözümleyici geleneğin etiğe uygulanması olan metaetik çalışmalarıyla tanınan İngiliz filozof. Bu alandaki temel eserlerden birisi olan *Principia Ethica*'da, başat moral kavram olan "iyi"nin sezgiyle bilinemeyecek doğal bir niteliği olduğunu savunarak etikte doğalcı yaklaşımın öncülüğünü yapmıştır.

N

Nicelik: [İng. *quantity*, Fr. *quantité*]

Grice'ın iletişim etkinliğine katılan taraflarca gözetilmesi gerektiğini savunduğu işbirliği ilkesinin içerdiği dört alt ilke grubundan biri. Nicelik kategorisinde yer verdiği iki buyruk şunlardır:

I. Konuşmaya katkın, tarafı olduğun söz alış-verişinin o andaki amaçlarının gerektirdiği oranda bilgilendirici olsun.

II. Konuşmaya katkın, gerektiğinden fazla bilgilendirici olmasın.

(Bkz. işbirliği ilkesi)

Nitelik: [İng. *quality*, Fr. *qualité*]

Grice'ın işbirliği ilkesinin dört alt ilke kategorisinden biri. Nitelik buyrukları şunlardır:

I. Yanlış olduğuna inandığın şeyi söyleme.

II. Elinde yetreli kanıtı olmayan şeyi söyleme.

(Bkz. işbirliği ilkesi)

Nominalizm: Bkz. adcılık

O

Ockhamlı'nın usturası: [İng. *Ockham's rasor*, Fr. *rasoir d'Ockham*]

Ockhamlı William'ın "nesnelerin sayısını gerekmedikçe çoğaltmamak gerekir" sözüyle özetlenebilecek ontolojik ekonomi ilkesi. William bu ilkesiyle, dilde varolanlar ile gerçeklikte varolanlar arasındaki ayrımı gözden kaçırmamak gerektiğini hatırlatmayı denemektedir. Bir başka deyişle (Ortaçağ'daki yaygın bir karıştırmayla) her özel ada karşılık gelen bir varlık [*entity*] aranmaması gerektiğini bu ilkeyle dile getirmektedir.

Olanaklı önerme: [İng. *probable proposition*, Fr. *proposition probable*]

Bir modal önerme türü olarak, özne ile yüklem arasında beklentiye dayalı olan bir ilişki kuran önerme. Örneğin "bütün kuşlar uçabilir" tümel olanaklı, "bazı memeliler uçabilir" ise tikel olanaklı bir önermedir.

(Bkz. kiplik önermesi)

Olgusal anlatım: [İng. *factual expression*, Fr. *expression de fait*]

Dış dünya hakkında olan bildiri kipinde betimleyici tümceler, sentetik önermeler. Mantıkçı-pozitivistler (totolojiler bir yana bırakılırsa) sadece bu tür ifadelerin belirli bir imleme sahip sahici önermeler olduğunu iddia ederek olgusal bildirimleri temel alan bir anlam kuramı oluşturmayı denemektedir.

Onomatope: [İng. *onomatopeia*, Fr. *onomatopée*]

I. Doğadaki seslerin taklit edilmesiyle oluşturulmuş sözcükler. Tınlamak, çınlamak, üflemek, oflamak, şırıl şırıl akmak, püfür püfür esmek gibi örnekler birer yansımadır.

II. Ondokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru ortaya atılmış ve bir çok taraftar kazanmış olan spekülatif dil teorisi. Alman dilbilimci W. Oehl'in savunucularından biri olduğu bu teoriye göre, doğal dillerin sözvarlığı, yansıma yoluyla üretilmiş sözcüklerden oluşmaktadır. Bir başka deyişle tek tek diller, doğadaki seslerin insanın konuşma organlarında yansımaları sonucunda oluşmuştur.

Oratio obliqua: Bkz. dolaylı konuşma

Oratio recta: Bkz. dolaysız konuşma

Oyun teorisi: [İng. *game theory*, Fr. *théorie de jeux*]

I. Ondokuzuncu yüzyılda dilin türeyişine ilişkin yapılmış spekülasyonlardan biri olarak, doğal dillerin bireylerin toplu halde gerçekleştirdikleri ve eğlenme amacı taşıyan dans etme, şakalaşma, öykünme gibi oyun etkinlikleri sırasında çıkardıkları seslerden meydana geldiği biçimindeki teorilerin ortak adı.

II. Wittgenstein'ın post-Tractatus dönemindeki ünlü yapıtı *Philosophical Investigations*'daki dil anlayışı. Wittgenstein bu yapıtında, *Tractatus*'ta savunduğu – anlam sorunu konusunda göndergeci bir yaklaşım olan - resim kuramını terkederek,

gündelik dilde sık kullanılan anlatım formlarını ele almaktadır. Bu incelemesinin sonunda, bir dili konuşmanın (*Tractatus*'ta savunduğunun tersine) dünyayı resmeden önermeler dile getirmekten ibaret olmadığını, kuralları toplumsal uylaşımlar tarafından belirlenmiş bir takım oyunlar oynamaya benzediğini belirtmektedir. İlk döneminde dilin asalaksı kullanımları olarak değerlendirdiği şiir okumak, şaka yapmak, birisini taklit etmek, masal anlatmak gibi dil kullanımlarını "dil oyunları" biçiminde adlandırmaktadır.

(Bkz. dil oyunları, ideal dil, resim kuramı)

Ö

Önergesel ifade: [İng. *prescriptive expression*, Fr. *expression prescriptive*]

Gereklilik dile getiren ifadelerin bütününü belirten terim. Moral yargılar, emirler, buyruklar önergesel ifadelerdir. "Öldürmeyeceksin!", "komşunu sev!" buyrukları birer önergesel ifade örneğidir.

(Bkz. moral ifade)

Önerme: [İng. ve Fr. *proposition*]

I. Standart klâsik mantıkta, doğru ya da yanlış bir yargı bildiren dilsel anlatım.

II. Göndergeci anlam kuramcılarına göre, sahici bir anlamı olabilen ideal dilsel ifade formu.

(Bkz. kategorik önerme, kiplik önermesi, sahte-önerme)

Önerme edimi: [İng. *propositional act*, Fr. *acte propositionelle*]

Saerle'ün *Speech Acts*'te tanımladığı dört söz edimi kategorisinden biri. Searle (önceli olan Austin'in düzsöz edimleri içinde açıkladığı) gönderme ve yükleme edimlerinin, önerme

ediminin alt-edimleri olduğunu savlamaktadır. Bir başka deyişle, ona göre bir varlığa göndermede bulunup ona bir özellik yüklemek, bir önerme ediminde bulunmaktır.

(Bkz. düzsöz edimi, gönderme yapmak, söz edimi, yükleme)

Önerme içeriği: [İng. *propositional content*, Fr. *contenu propositionel*]

Bir sözcelemin kullanımbilimsel anlamı dışında, sahip olduğu betimsel içerik. Örneğin, "Kedinin paspasın üstünde olduğunu onaylıyorum" sözcelemi, kendisi aracılığıyla bir onaylama edimsöz edimi gerçekleştirilmesi dışında, "kedi paspasın üstündedir" önerme içeriğine sahiptir.

Ön koşullar: [İng. *preparatory conditions*, Fr. *conditions préparatoires*]

Searle'de, bir edimsöz ediminde bulunmanın içerdiği varsayımlar. Örneğin, söz vermek, söz veren kişinin söz verdiği şeyi yapabilecek durumda olduğunu varsayar; rica etmek ise, ricada bulunan kişinin o şeyin yapılmasına razı olduğunu.

(Bkz. edimsöz edimi)

Özcülük: [İng. *essentialism*, Fr. *essentialisme*]

Dil felsefesindeki özel kullanımıyla özcülük, Antik Çağ'daki adlar tartışmasında, adların belirttikleri nesnelerin doğasından kaynaklanan zorunlu adlandırmalara dayalı olduğu biçimindeki görüştür. Bu görüşe karşı çıkan, uylaşımcı yaklaşımdır.

(Bkz. adcılık, adlandırma, doğalcılık, *Kratylos*, *thesei* / *physei* ayrımı, uylaşımcılık)

Özel ad: [İng. *proper name*, Fr. *nom propre*]

Biricikliği olan varlıkları belirtmek için kullanılan "Sokrates", "Kratylos", "Hermogenes" gibi sözcükler.

(Bkz. ad, adlandırma, tür adı)

P

Peirce, Charles Sanders: (1839-1914) Amerikalı göstergebilimci, mantıkçı ve filozof. Peirce, göstergebilimin bir alt dalı olarak kullanımbilimin oluşumuna önemli katkıda bulunmuştur. Göstergeleri ikonlar, belirtkeler ve simgeler olarak üç gruba ayıran Peirce, göstergeler ile onları kullanan kişiler arasındaki ilişkileri özel bir dikkatle incelemiştir.

(Bkz. gösterge, kullanımbilim)

(Bir) Pengueni vaftiz etmek: Austin'in derslerinde ve konferanslarında sık sık kullandığı bir örnek. Austin, edimsöz edimlerinin toplumsal uylaşımlara aykırı kullanıldığındaki yersizliklerini bu çarpıcı örnekle dile getirmektedir: "Hiçkimse bir pengueni vaftiz edemez!"

Psikolengüistik: [İng. *psycholinguistic*, Fr. *psycholinguistique*]

Bireylerin bir dili anlama, kullanma gibi davranışlarını, anadilin öğrenimini merkeze alarak inceleyen bilim dalı.

Pragmatik: Bkz. kullanımbilim

Protokol tümcesi: [İng. *protocol sentence*, Fr. *proposition protocolaire*]

Carnap'ın tanımına göre, içinde ben-merkezcil terim içermeyen, bildiri kipinde ifadeler. Bu türde ifadeler, imlem belirsizliğine yol açan 'bu', 'burası' gibi terimlere yer vermeyen, doğruluk değerleri deneysel olarak saptanabilecek olgusal bildirimlerdir. Mantıksal yapı olarak da önermelere karşılık gelmektedirler.

(Bkz. ben-merkezcil terimler)

Q

Quine, Willard von Orman: (1908) A.B.D.'li mantıkçı ve filozof. Dil konusundaki görüşleri, yapıtlarının kronolojisine koşut olarak empirizmden nominalizme doğru kaymıştır. Niceleme mantığı ile ontoloji arasındaki ilişkiler konusunda betimleyici çalışmalar yapan Quine, Russell'm mantıksal atomculuğunun ana savlarından olan önermelerin duyu verilerine dayalı atomsal tümcelere indirgenmesi gerektiği biçimindeki düşünceye karşı çıkmıştır. Birkaç yapıtı: *Word and Object*, *Philosophy of Logic*, *The Roots of Reference*.

R

Reichenbach, Hans: (1891-1953) Alman matematikçi, fizikçi ve filozof. 1926'da Berlin Üniversitesi'nde bilim felsefesi profesörü unvanını alır. 1928'de bir grup bilim felsefecisiyle birlikte "empirist felsefe topluluğu"nu kurar. Hitler döneminde Almanya'yı terk ederek sırasıyla İstanbul ve Kaliforniya Üniversitesi'nde dersler verir. Tüm mantıkçı-pozitivistler gibi Reichenbach da felsefeyi bilimlerin dilinin bir eleştirisi ve bilimsel bilginin epistemolojisi olarak görmektedir. Anlam konusunda doğruluma ilkesi merkezli düşüncelere sahiptir. Bazı yapıtları: *The Rise of Scientific Philosophy* (1931), *Experience and Prediction* (1938).

Resim kuramı: [İng. *picture theory*, Fr. *théorie de représentation*]

Wittgenstein'ın *Tractatus*'ta savunduğu anlam görüşü. Buna göre, tümceler olgu bağlamlarını, nesne durumlarını resmeden dilsel tasarımlardır. Dilin birincil işlevi, bu resmetme işlevidir. Resim kuramı açıklamalarını dil ile dış dünya arasındaki ilişkiyle sınırlayan, dil ile onu kullanan bireyler arasındaki ilişkileri dışarıda bırakan ve anlam sorunu konusunda göndergeci yaklaşımlar arasında sınıflanan bir kuramdır.

(Bkz. göndergeci çözüm, resmetme)

Resmetme: [İng. *representation*, Fr. *représentation*]
Bir dilsel ifadenin kendisi dışında bir şeyin yerini tutması, onu dilde temsil etmesi.

Retorik: [İng. *rhetoric*, Fr. *rhétorique*]
Dili etkili biçimde kullanmaya yönelik olarak, üretilmiş örnekleri inceleyen söz sanatı bilgisi. Retorik alanındaki ilk kapsamlı çalışmalar Antik Çağ'da Sofistler ve özelliklle de Gorgias tarafından yapılmıştır. Felsefeyi bir ikna etme aracı olarak gören Sofistler retorik sanatını geliştirmeye çalıştırmışlardır. Aristoteles ise retoriği, dili doğru kullanma sanatı olan gramerden ayırarak tanımlamakta ve onun dili güzel ve yetkin bir biçimde kullanma sanatı olduğunu belirtmektedir.

Russell, Bertrand: (1872-1970) İngiliz filozof ve mantıkçı. Russell'ın adı, G.E. Moore ile birlikte Anglo-sakson analitik felsefe geleneğinin kurucuları arasında anılmaktadır. Sayısı sekseni bulan yapıtlarında mantık, matematik felsefesi, bilgi kuramı, ontoloji, sosyoloji, pedagoji ve daha birçok sosyal bilim dalındaki problemleri ele almıştır. Russell'ın dil felsefesi alanında geliştirdiği öğreti "mantıksal atomculuk" adıyla bilinmektedir. Mantıksal atomculuk öğretisi, ilk kuşak çözümlemeci filozoflar tarafından ortak metodolojik çerçeve olarak benimsenmiştir. Russell'ın bileşik tümcelere verdiği ad ile "moleküler tümceler"in bileşiminde, atomsal tümceler ya da atomsal önermeler bulunmaktadır. Duyu verileri dile getiren olgusal bildirimler olan atomsal önermeler, dış dünyadaki atomsal olgulara karşılık gelirler. Bu tür ifadeler içinde belirli betimlemelere yer verilmeyen, ben-merkezcil terimlerden arınmış, doğruluk değerleri duyu deneyimi aracılığıyla saptanabilecek empirik içerikli bildirimlerdir. Russell, mantığın geleneksel "önerme" kavramıyla örtüşen atomsal tümceleri, dünyadaki tekil olguların insan düşüncesindeki tasarımları olarak değerlendirmektedir. Mantıksal atomculuk öğretisine göre, analitik çalışmanın ana amacı, ele alınan dilsel ifadeleri böylesi

mantıksal atomlara ulaşana kadar alt-bileşenlerine çözümlemektir. Bazı yapıtları: *Problems of Philosophy, An Inquiry Into Meaning and Truth* (1940).

Russell paradoksları: [İng. *Russell's paradox*, Fr. *paradoxes de Russell*]

Russell'ın 1905'te yayımlanan ünlü makalesi "On denoting"te ortaya koyduğu dilsel-mantıksal paradokslar. Paradoksların dile ilişkin yanı onların anlamsızlık yaratması iken, mantıksal yanı doğru mu yanlış mı oldukları konusundaki belirsizliktir. Bu paradokslar temelde iki ana kategoride toplanabilir. Bunlardan ilki Leibniz'in özdeşlik ilkesine aykırı durumların ortaya çıktığı dolaylı konuşma biçimleridir. Leibniz'in bu ilkesine göre 'a' ve 'b' gibi iki farklı terimin gösterdiği şey bir ve aynı ise, iki terim birbirinin yerine kullanılabilir. Paradoksu, Russell'ın örneklerinden biriyle açıklayalım: "Sir Walter Scott" ve "Waverly'nin yazarı" ifadeleri aym kişiyi göstermektedir, o halde – özdeşlik yasası uyarınca - biri diğerinin yerine kullanılabilir. Scott'ın bir çağdaşı olan IV. George'un bu durumu bilmediğini varsayarak "IV. George, Scott'ın Waverly'nin yazarı olup olmadığını öğrenmek istedi" tümcesini oluşturalım. Bu tümcedeki "Waverly'nin yazarı" ifadesi yerine, özdeşlik ilkesine uygun olarak "Scott" ifadesini koyduğumuzda "IV. George, Scott'ın Scott olup olmadığını öğrenmek istedi" tümcesine ulaşıyoruz ki bu tümce (ilki doğru olduğu halde) yanlıştır. Bu durumda ya Leibniz'in ilkesinden vazgeçmemiz ya da Scott'ın Waverly'nin yazarı olduğunu yadsımamız gerekir. Oysa iki seçenek de tutarlı değildir.

İkinci tür paradoks ise, gerçeklikte var olmayan nesnelere göndermede bulunan ve mantıktaki üçüncü halin olanaksızlığı ilkesine aykırı olan tümcelerin durumudur. Bu ilkeye göre ya 'a' 'b'dir, ya da 'a' 'b' değildir. "Fransa'nın şimdiki kralı keldir" örneğindeki gibi bir tümce ise, bu kurala aykırı bir durum oluşturmaktadır. Zira, kel olduğu ya da olmadığı söylenebilecek bir "Fransa'nm şimdiki kralı" mevcut değildir. Her-

hangi bir doğruluk değeri verilemeyen bu tümce, anlamsızlık doğurmaktadır.

Russell "betimlemeler kuramı" olarak bilinen bir görüş ortaya koyarak bu paradokslardan kurtulmayı denemiştir. Ona göre, örneklerin her ikisinde de paradoksal durumlara neden olan şey, içerdikleri belirli betimlemelerdir. "Waverly'nin yazarı" ve "Fransa'nın şimdiki kralı" ifadeleri ona göre birer belirli betimlemedir ve bir tümce içinde haksız olarak özne görevinde kullanılmıştır.

Frege ve Meinong da Russell paradoksları için kendi çözümlerini üretmiştir. Frege, bir tümcenin göndergesi ve anlamı arasında ayrım yaparak "Fransa'nın şimdiki kralı keldir" gibi var olan bir nesneye göndermede bulunmadığı halde anlamsız da sayılamayacak tümceler dile getirmenin olanaklı olduğunu savunmaktadır. Diğer yandan, doğrudan konuşma ile dolaylı konuşmayı birbirinden ayırarak, bir başkasının tümcesindeki gönderme üzerine bir bildirimde bulunduğumuz durumları dolaylı konuşma olarak nitelendirmekte ve bu durumda konuşucunun kullandığı terimleri özdeşlik ilkesine dayanarak değiştirmenin uygun olmadığını belirtmektedir. Meinong ise, ikinci paradoksun çözümünü nesneler arasında ontolojik bir ayrım yapmakta görmüştür. Ona göre "altın dağ", "deniz kızı" gibi gerçeklikte var olmadığı halde tasarım olarak var olan şeyler hakkında konuşmak dilsel bir olanaktır.

Ryle, Gilbert: (1900-1976) İngiliz filozof. 1945'ten 1968'e kadar Oxford Üniversitesi'ndeki metafizik kürsüsünü yönetti. Bir sözcüğün anlamını, bu sözcüğün anlamlı bir tümce içinde kullanılmasına olanak sağlayan kurallar aracılığıyla tanımladığı bir dil felsefesi anlayışı geliştirmiştir. Ryle'm üzerinde durduğu başlıca kavram "kategori yanlışı"dır. Ryle 1946'da yayımlanan *Philosophical Arguments* adlı yapıtında bir kategori yanlışının, bir terim ya da kavramın kendisine uygun düşmeyen bir kategori içinde konumlandırılmasından doğduğunu belirtmektedir. Ryle, bu yanlışlıkların önüne geçmenin, ancak bu kate-

gorilerin doğasının belirlenmesiyle olanaklı olacağını düşünmektedir. Bunu gerçekleştirmek için önerdiği yöntem, kavramsal çözümleme yoluyla kavramlar arasındaki kategori farklılıklarının ortaya çıkarılmasıdır. Kavramsal çözümlemenin ise, tek başına kavramların incelenmesi değil, onların içinde yer aldıkları tümceler ile aralarındaki bağlantıların soruşturulması olduğunu vurgulamaktadır. Ryle, dilin gündelik kullanım tarzları üzerinde de önemle durmuş ve *The Concept of Mind* adlı yapıtında klâsik zihin-beden problemine gündelik dilden hareketle çözüm aramayı denemiştir.

S

Sahte-önerme: [İng. ve Fr. *pseudo-proposition*]

Mantıkçı-pozitivist filozofların doğrulanamayan bildirim kipindeki dilsel ifadeler için kullandıkları genel adlandırma. Onlara göre, "-dır" koşacıyla kurulmuş oldukları halde, dış dünyadaki herhangi bir olguyu betimlemeyen, gerçeklik tarzında bir göndergeye sahip olmayan tümceler sahte-önermedir. Onlara göre metafizik alanındaki tüm önermeler aslında birer sahte önermedir. "... iyidir / kötüdür" yüklemleriyle oluşturulmuş moral yargılar, "... güzeldir / çirkindir" yüklemini taşıyan estetik yargılar, "Ali güvenilir bir insandır" gibi duygu-tutum anlatımları da sahte-önerme kategorisine girmektedir.

(Bkz. gönderge, moral ifade, olgusal ifade)

Saptayıcı sözcelem: [İng. *constative utterance*, Fr. *énonciation constative*]

Austin'in çözümlemelerinin başlangıcında, sözcelemler arasında yaptığı "edimsel / saptayıcı" ayrımında, olgusal betimlemeleri, empirik içerikli önermeleri adlandırmada tercih ettiği terim. Austin'in Royaumont kollokyumunda sunduğu bildirisi bütünüyle bu ayrımın değerlendirilmesine ayrılmıştır. *'How to*

do Things with Words'ün ilk iki konferansında da bu ayrımı ele almaktadır. Bu metinlerde saptayıcı sözcelemlere şu örnekleri vermektedir: "Oxford, Londra'ya 100 km. uzaklıktadır"; "Lord Raglan Alma Meydan Savaşı'nı kazandı"; "Fransa beşgen biçimindedir". Austin'in çözümlemelerinin sonunda aslında tüm sözcelemlerin edimsel karakterde olduğunu saptamasıyla bu ayrım kendiliğinden ortadan kalkmaktadır.

(Bkz. edimsel sözcelem)

Saussure, Ferdinand de: (1857-1913) İsviçreli dilbilimci. Saussure *Cours de Linguistique Générale* adlı ünlü yapıtında, modern dilbilimin olduğu kadar göstergebilimin de temellerini atmıştır. Yapısalcı bir yaklaşımla dile ve dil göstergesine yönelen Saussure, bir dil göstergesinin, gösteren ve gösterilen olarak iki öğeden oluştuğunu ve bu iki öğe arasındaki bağıntının zorunlu olmayıp olumsal bir bağıntı olduğunu belirten "götergenin nedensizliği" ilkesini formüle etmiştir.

(Bkz. dilbilim, gösterge, göstergebilim, göstergenin nedensizliği ilkesi)

Savlayıcı: [İng. *assertive*, Fr. *assertif*]

Searle'ün *Speech Acts*'te yaptığı edimsöz edimleri sınıflamasındaki bir grup. Bildirim kipindeki yüklemlerle kurulmuş betimleyici sözcelemlerle gerçekleştirilen edimsöz edimleri bu grubu oluşturmaktadır.

(Bkz. edimsöz edimi)

Searle, John Roger: (1932) Kaliforniya Üniversitesi'nde dil felsefesi profesörü. Austin'in yönetiminde hazırladığı *Anlam ve Gönderge Üzerine* başlıklı teziyle Oxford Üniversitesi'nde doktora derecesi aldı. Austin'in söz edimleri çözümlemesinden hareketle geliştirdiği kapsamlı bir söz edimleri kuramını *Speech Acts* (1969) adlı yapıtında açınladı. Diğer yapıtları arasında birkaçı şunlardır: *Expression and Meaning* (1979), *Founda-*

tion of Illocutionary Logic (1985), *Minds, Brains and Science* (1989).

Semantik: Bkz. anlambilim

Sembolik mantık: [İng. *symbolic logics*, Fr. *logique symbolique*]
Matematiksel simgelere benzeyen işaretler, bunlar arasındaki ilişkileri düzenleyen sentaks kuralları ve matematikteki hesaplama işlemlerine benzeyen bir kanondan oluşan mantık sistemi. Sembolik mantık yerine, matematiksel mantık, modern mantık ya da lojistik terimleri de kullanılmaktadır.

Sentaks: Bkz. dizimbilgisi

Serimleyici: [İng. *expositive*, Fr. *expositif*]
Austin'in *How to do Things with Words*'te yaptığı edimsöz edimleri sınıflamasındaki beş gruptan biri. Austin'e göre, onaylamak, sanmak, sonuç olarak çıkarmak, açıklamak, belirtmek gibi, konuşucunun sözlerini hangi anlamda kullandığını serimlemek için gerçekleştirdiği edimler bu gruba girmektedir.
(Bkz. edimsöz edimi)

Seslem: [İng. ve Fr. *phone*]
Austin'in bir seslendirme ediminin ürününe verdiği ad.
(Bkz. seslendirme edimi)

Seslendirme edimi: [İng. *phonetic act*, Fr. *acte phonétique*]
Austin'de bir düzsöz edimini oluşturan üç alt-edimden biri olarak, bir takım sesler çıkarmaktan ibarettir. Örneğin bir papağanın "defol!" sözcüğüne benzer bir ses üretmesi ya da bir illüzyonistin "abrakadabra" gibi bir takım sözler mırıldanması, birer seslendirme edimidir.

Simge: [İng. *symbol*, Fr. *symbole*]
Gösterge türlerinden biri olarak simgeler, kendileri dışında şeylerin yerini tutan imlerdir.
(Bkz. gösterge)

Simgesel dil: [İng. *symbolic language*, Fr. *langue symbolique*]
Simgelerden ve onların kullanımını düzenleyen kurallardan oluşan dizgelerin genel adı. Örneğin standart modern mantık simgesel bir dile sahiptir.

Sosyolengüistik: [İng. *sociolinguistic*, Fr. *sociolinguistique*]
Dil fenomenini, toplumsal olgularla ilişkisinde inceleyen, dilbilim ile sosyolojinin arakesitinde yer alan bilim dalı.

Söz: [Fr. *parole*]
Ferdinand de Sausure'ün *Genel Dilbilim Dersleri*'ndeki temel kavramlarından birisi olan söz, bireylerin dilsel gerçekleştirmelerini belirtir.

Sözcelem: [İng. *utterance*, Fr. *énonciation*]
İletişim etkinliği içinde belirli bir dilsel iletide bulunmak için kullanılan tümce.
(Bkz. ileti)

Sözceleme edimi: [İng. *utterance act*, Fr. *acte d'énonciation*]
Searle'ün *Speech Acts*'te tanımladığı dört söz edimi grubundan biri. Sözceleme edimi, bir doğal dilin sözlüğünde yer alan öğeleri kullanarak bir tümce üretmekten ibarettir.
(Bkz. söz edimi)

Sözcelemek: [İng. *to utter*, Fr. *énoncer*]
Bir tümceyi, belirli bir iletişim ortamında, belli bir iletide bulunmak için söylemek.
(Bkz. ileti)

Sözbilim: Bkz. retorik

Sözcük atomculuğu: [İng. *words atomism*, Fr. *atomisme de mot*]

Anlam sorununu sözcükler düzeyinde ele alan yaklaşımların ortak adı. *Kratylos* diyaloğundaki karşıt savlar, Locke'ın zihinci çözümü sözcük atomculuğu örnekleridir.

(Bkz. tümce atomculuğu)

Sözdizim: Bkz. dizimbilgisi

Söz edimleri: [İng. *speech acts*, Fr. *actes de langage*]

Bir tümce sözceleyen kişinin gerçekleştirdiği dilsel edimler. Austin bu edimleri üç gruba (düzsöz, edimsöz ve etkisöz edimi) ayırırken Searle dört grupta (sözceleme, önerme, edimsöz ve etkisöz edimi) toplamaktadır. Söz edimleri tasarımını kuran Austin'in ardılı olan Searle, aynı adı taşıyan ayrıntılı bir kuramsal çerçeve oluşturmuştur.

(Bkz. söz edimleri kuramı)

Söz edimleri kuramı: [İng. *speech acts theory*, Fr. *théorie des actes de langage*]

İlk olarak Austin'in *How to do Things with Words* başlığıyla derlenen konferanslarında açınladığı ve öğrencisi olan Searle tarafından ayrıntılı bir kuramsal tabana oturtulan dil teorisi. Söz edimleri kuramı, anlam sorununa kullanımbilimsel bir çözüm önermektedir. Dili kullanan bireylerin bir takım gerçekleştirmeleri [*performance*] olan söz edimlerini temel alan kuramın ana savı, bir tümce sözcelemenin aslında bir edimde bulunmakla özdeş olduğudur. Böylece, ilk kuşak çözümleme geleneğinin dilin dünyayı resmeden bir araç olduğu temel tezini tartışmaya açan Austin ve Searle, dilin asıl işlevinin iletişimi sağlamak olduğu düşüncesinden yola çıkmakta ve dilin bu işlevini insan topluluklarındaki uylaşımsal kurumlardan bağımsız olarak ele almanın olanaklı olmadığını vurgulamak-

tadır. Bir bebeği vaftiz etme, birisiyle bahse tutuşma, birisini şu kadar yıl hapse mahkûm etme, söz verme, yemin etme gibi edimler, birer söz edimi olarak ancak bir takım toplumsal uylaşımlara bağlı olarak gerçekleştirilebilmektedir.

Söz edimleri kuramı, özellikle Wittgenstein'ın *Philosophical Investigations* adlı yapıtındaki "dil oyunları" kavramından esinlenen bir gündelik dilci felsefe geleneğinin doruk noktasıdır. Bu gelenek, mantıkçı-pozitivist çözümleme geleneğinin ideal dil anlayışını eleştirmekte ve kapsamlı bir anlam kuramı ve dil kavrayışına ulaşmanın yolunun gündelik dilde sık sık rastlanan dilsel kullanımları ciddiyetle incelemekten geçtiğini savunmaktadır.

(Bkz. gündelik dilin felsefesi, kullanımbilimsel yaklaşım)

Sözlü iletişim: [İng. *verbal communication*, Fr. *verbale communication*]

Doğal bir dilin içerdiği olanaklar kullanılarak üretilen sözceler aracılığıyla gerçekleştirilen iletişim biçimi.

(Bkz. doğal dil)

Sözlü-olmayan iletişim: [İng. *non-verbal communication*, Fr. *communication non-verbale*]

Doğal bir dile başvurarak sözcelem üretme dışındaki araçlarla gerçekleştirilen iletişim biçimi. Mimikler ve jestler, gemici düdükleri gibi dil-dışı uylaşımsal araçlar, sözsüz iletişim olanaklarına örnek verilebilir.

(Bkz. doğal dil)

Söz varlığı: [İng. *vocabulary*, Fr. *vocabulaire*]

Bir doğal dilin içerdiği tüm sözcükler onun söz varlığını oluşturmaktadır.

Söz yitimi: [İng. *aphasia*, Fr. *aphasie*]

Bireyin dilsel algılama ve sözcelem üretme etkinliklerinde yetersizliğe neden olan psikolojik problem.

Standart modern mantık: Bkz. sembolik mantık

Strawson, Peter Frederick: (1919) İngiliz dil felsefecisi ve mantıkçı. Strawson özellikle gündelik dildeki sözcelemlere yönelik olarak bir formel mantık geliştirme çabasıyla bilinmektedir. Strawson 1950'de yayımlanan "On referring" başlıklı makalesinde, Russell'ın görüşlerine yönelik eleştirel bir bakış ile kendi yaklaşımını temellendirmeyi denemektedir. Bununla birlikte Oxford'lu meslektaşları gibi, ilk kuşak çözümlemeci filozofların mantık uygulamalarına sırt çevirmez. Daha çok, gündelik dile ve olağan düşünme alışkanlıklarımıza yakın bir mantık geliştirmeyi hedefler. 1952'de yayımlanan *Introduction to Logical Theory* adlı yapıtında, matematikçi filozoflar tarafından geliştirilmiş ve yalnızca matematikçiler tarafından ortaya atılmış sorunları çözmeye dönük formel mantık sistemlerini eleştirmektedir. Standart modern mantığın simgeleştirmesine sahip çıkmakla birlikte, ondan aşırılığa kaçmadan yararlanmakta ve Frege-Russell mantığının yapısını ortadoks bulduğunu belirterek eleştiri konusu yapmaktadır. Strawson geç döneminde ise, dilde yer alan metafizik kabulleri gün ışığına çıkarmayı hedefleyen bir betimleyici metafizik kurmaya çalışmıştır. Aslında bu terim Strawson tarafından polemik amaçlı olarak üretilmiştir. Bu terimle Strawson, dilsel düzlemdeki refleksiyona aşırı odaklanmış bir çözümleme pratiğini hedef almakta ve metafizik terimini bu felsefe karşı kullanmaktadır. Diğer önemli yapıtları: *Analysis and Metaphysics*, *The Bounds of Sense*, *Subject and Predicate in Logic and Grammar*.

Sunum kipi: [İng. *mode of presentation*, Fr. *mode de présentation*]

Frege'nin, bir tümcenin anlamını tanımlarken kullandığı terim. Ona göre, bir tümcenin anlamı o tümcenin göndermede bulunduğu şeyi sunum kipidir.

(Bkz. gönderme yapmak)

***Suppositio* ayrımı**: Ockhamlı William "*suppositio*" kavramından, aynı terimin faklı ontik kategorilere ilişkin olarak kullanılması arasındaki ayrımları açığa çıkarmak amacıyla yararlanmaktadır. William'a göre *suppositio*, dilde nesnelerin yerini tutan terimlerin bir işlevidir. William'ın terimlerin üç farklı yerini tutma işlevi arasında yaptığı ayrımı 'kalem' terimi örneğiyle şöyle açıklayabiliriz:

I. *Suppositio materialis*: Bu durumda bir terim, içinde yer aldığı tümcede salt sözcük olarak geçmektedir. "'Kalem' beş harflidir" tümcesi buna örnektir.

II. *Suppositio personalis*: Terimin bir tümcede tekil bir varlığı belirttiği durumdur. Örneğin "Kalemin bitmiş" tümcesinde kastedilen belirli bir kalemdir.

III. *Suppositio simplex*: Burada tümel olarak terimin kavramsal içeriği söz konusudur. Örneğin "Kalem bir kültür ürünüdür" tümcesindeki terim "kalem" kavramını belirtmektedir.

T

Tekil terim: [İng. *singular term*, Fr. *terme singulière*]
"İnsan" gibi genel terimler ile arasında ayrım yapılan, "Sokrates" gibi biricikliği olan varlıkları adlandırmada kullanılan sözcükleri belirten mantık terimi.

Tepki: [İng. *response*, Fr. *réponse*]
Dilsel bir ifadenin dinleyicide uyandırdığı davranış. Örneğin "Kalemimi ver!" ifadesinin dinleyicide uyandırması beklenen davranış, kastedilen kalemin iade edilmesidir. Davranışçı kuram adıyla bilinen yaklaşım, bir tümcenin anlamını onun dinleyici üzerinde uyandırdığı tepkiyle açıklamaya çalışmaktadır.

***Thesei / physei* ayrımı**: Sofistlerin ortaya attıkları bir ayrım olan *thesei / physei* ayrımı, en genel tanımıyla doğal nedenselliğe bağlı olan fenomenler (*physei*) ile insanlar arasındaki uylaşımlara bağlı olan bir takım kurumların (*thesei*) olumsallığı arasındaki farkı belirtmektedir. Sofistlerin bu ayrımının dil felsefesine en önemli katkısı, kendilerinden önceki filozoflarca savunulmuş kültürmerkezci (etnosantrik) dil anlayışının terk edilmesi olmuştur. (Platon'un *Kratylos* diyaloğunda da tartışılan) etnosantrik dil anlayışları nedeniyle Sokrates-öncesi filo-

zoflar, Eski Yunanca dışındaki dilleri konuşanları "barbar" olarak nitelendirmekteydi. Zira onlara göre sözcükler, belirttikleri nesnelerin doğasından kaynaklanan adlandırmalardı ve bundan dolayı da herbir nesnenin tek bir doğru adlandırması olabilirdi. Bu adlar da onlara göre Yunan dilinde bulunmaktaydı. Sofistlerin *thesei / physei* ayrımıyla, dilin doğal bir fenomen olarak ele alınmasının yanlış olduğu ve onun insan topluluklarındaki uylaşımlara dayanan olumsal bir kurum olduğu savı geçerlik kazandı.

Tutum ilkesi: [İng. *economy principle*, Fr. *principe d'économie*]

"En az çaba ile en fazla iş" şeklinde formüle edilen tutum ilkesi, iletişim alanında da geçerli bir ilkedir. Grice'a göre, bu ilke gereği insanlar konuşurken söylediklerinden daha fazlasını anlatmaya çalışırlar. Bir başka deyişle, anlatılmak istenen şeyin olanaklı olan en az sayıda sözcüğü kullanarak söylenmesine yönelik çaba, tutum ilkesinden kaynaklanmaktadır.

(Bkz. anıştırma)

Tümce atomculuğu: [İng. *phrase atomism*, Fr. *atomisme de phrase*]

Sözcük atomculuğunun karşıt kavramı olarak, anlam araştırmasına sözcüklerden değil tümcelerden başlanması gerektiğini savunan yaklaşımların ortak adı. Frege, Russell, Wittgenstein ve Viyana Çevresi filozofları gibi göndergeci çözüm taraftarları, tümce atomculuğu çizgisinde yer almaktadır. Onlara göre tamamlanmış, doymuş bir imleme sahip en küçük dilsel ifade birimi tümce ya da önermedir. Yalnız başlarına alındıklarında belirli betimlemelerin bile tamamlanmış bir anlama sahip olmadıklarını, ancak belirli bir gönderme anlatımı içinde bu niteliği kazandıklarını belirtmektedirler.

(Bkz. belirli betimleme, göndergeci çözüm, sözcük atomculuğu)

U

Uylaşım: [İng. ve Fr. *convention*]

I. Antik Çağ'da adların kaynağı konusunda yapılmış tartışmalarda sofistlerin "*thesei / physei*" ayrımıyla dile getirdikleri gibi, nesneleri adlandırmada seçilen sözcüklerin dayandığı toplumsal temel.

II. Pragmatik yaklaşımların, dilin gündelik yaşamdaki olağan kullanımı içinde kendileri aracılığıyla (söz vermek, ithaf etmek, teşekkür etmek, ricada bulunmak, emretmek gibi) bir takım edimler gerçekleştirdiğimiz sözcelemlerin bağlı bulundukları toplumsal kurumların niteliğini belirtmek için yararlandıkları terim.

(Bkz. "*thesei / physei*" ayrımı)

Uylaşımsallık: [İng. *conventionality*, Fr. *conventionalité*]

I. Belirli bir doğal dilde nesnelerin adlandırılmasının olumsallığını belirten kavram.

II. Söz edimlerinin ve onların bağlı bulundukları toplumsal kurumların niteliği.

(Bkz. söz edimleri)

Ü

Üst-dil: [İng. *meta-language*, Fr. *méta-langage*]
Doğal dilleri incelemede kullanılan ve bu incelemenin sonuçlarının oluşturduğu dil.
(Bkz. doğal dil, konu dili)

W

Wittgenstein, Ludwig Joseph: (1889-1951) Sonradan İngiliz vatandaşı olan Avusturya'lı mantıkçı ve filozof. 1906'da mekanik öğrenimi görmek üzere Berlin'e gider; 1908'de ise Frege'nin önerisiyle Russell'ın derslerini izlemek üzere İngiltere'deki Cambridge Üniversitesi'ne. Başlangıçta, ikinci döneminde mesafeli duracağı Frege ve Russell'ın düşüncelerinden etkilenmiştir. Bu dönemindeki ünlü yapıtı (hazırlık notları *Notebooks* adıyla yayımlanmış olan) *Tractatus Logico-philosophicus*'tur (1921). Wittgenstein'ın bu yapıtında serimlediği anlam görüşü "resim kuramı" adıyla bilinmektedir. Resim kuramına göre tümceler olgu bağlamlarını resmeden dilsel tasarımlardır. Wittgenstein'ın *Tractatus*'ta ortaya koyduğu dil anlayışı mantıkçı-pozitivist çözümleme geleneğinin temel ilkelerinden biri olan doğrulama ilkesini desteklemektedir. Wittgenstein bu döneminde mantıksal simgelerden oluşan ideal bir dil kurma ülküsüne bağlılığını sergilemektedir.

Blue and Brown Books ile *Philosophical Grammar* adlı yapıtları iki dönemi arasındaki bir geçiş sürecinde kaleme aldığı çalışmalardır. İkinci dönemini karakterize eden yapıtı *Philosophical Investigations*'tır (1953). Bu kitabında ilk dönemindeki ideal dil anlayışını terk etmekte ve mantıkçı-poziti-

vist tezlerden vazgeçmektedir. *Philosophical Investigations*'ta geliştirdiği "dil oyunları" kavramıyla, olgusal bildirimler dışındaki gündelik konuşma biçimlerini ele almaktadır. Şaka yapmak, bir olayı betimlemek, taklit yapmak, adres tarif etmek gibi dilsel etkinliklerin belirli kuralları olan oyunlar gibi değerlendirilebileceğini belirtmektedir. Wittgenstein'ın bu düşünceleri, Oxford'ta geliştirilen gündelik dilci felsefe geleneğinin en önemli esin kaynaklarından biridir.

(Bkz. dil oyunları, doğrulama, gündelik dilin felsefesi, ideal dil, resim kuramı)

Y

Yalancı paradoksu: [İng. *liar paradox*, Fr. *paradoxe de menteur*]

Giritli Epimenides "bütün Giritliler yalancıdır" iddiasında bulunmuştur. Epimenides'in bu ifadesi, doğruluk değeri verilemeyen bir önerme olarak mantıksal bir paradoks oluşturmaktadır.

Yansıma: Bkz. onomatope

Yapay dil: [İng. *artificial language*, Fr. *langue artificielle*]

I. Geniş anlamıyla, doğal diller dışında kalan, ASL, trafik sinyalizasyonu gibi iletişim kodu dizgeleri.

II. Dar anlamıyla, çeşitli doğal dillerden alınan sözcüklerle ve dilbilgisi kurallarıyla oluşturulmuş dil. Örneğin Esperanto yapay bir dildir.

(Bkz. doğal dil)

Yönlendirici: [İng. *directive*, Fr. *directif*]

Searle'ün edimsöz edimleri sınıflamasındaki bir grup. Emretmek, rica etmek gibi edimsözel ereği dinleyiciye bir şey yaptırmak olan edimsöz edimleri birer yönlendiricidir.

(Bkz. edimsözel erek, söz edimleri)

Yükleme edimi: [İng. *predicative act*, Fr. *acte prédicative*]

Searle'ün dört söz edimi kategorisinden biri olan önerme edimi, gönderme ve yükleme edimlerinden oluşmaktadır. Searle yükleme edimini, konuşucunun sözcelemi aracılığıyla göndermede bulunduğu nesne ya da varlığa bir özellik yüklemesi olarak tanımlamaktadır. Yükleme edimi ile yükleyici edimsöz edimi birbiriyle doğrudan bağlantılı olmayan terimlerdir.

(Bkz. gönderme edimi, önerme edimi, söz edimleri)

Yükleyici: [İng. *comissive*, Fr. *promissif*]

Searle'ün edimsöz edimleri sınıflamasındaki beş gruptan biri. Searle'e göre konuşucu, sözcelemi aracılığıyla gelecekte bir eylemde bulunmayı üstlendiğinde, gerçekleştirdiği edimsöz edimi yükleyicidir. Söz vermek, güvence vermek, yemin etmek, ... üzerine ant içmek gibi edimsöz edimleri yükleyici örnekleridir.

(Bkz. edimsöz edimi)

Z

Zorunlu önerme: [İng. *apodictic proposition*, Fr. *proposition apodictique*]

Modal mantıktaki üç önerme türünden biri. Zorunlu önermeler kiplik mantığında "tersi öne sürülemeyecek" önermeler olarak tanımlanmaktadır. "Bir doğruya, aynı noktadan geçen iki ayrı paralel çizilemez" gibi tanıma dayalı matematiksel ya da mantıksal önermeler, zorunlu önermelerdir.

(Bkz. modal mantık)

Kaynakça

ALTINÖRS, A.: *Anlam, Doğrulama ve Edimsellik*, Alfa, İstanbul, 2000

AKARSU, B.: *Humboldt'ta Dil-Kültür Bağlantısı*, Remzi, İstanbul, 1984

AKARSU, B.: *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İnkılâp, İstanbul, 1988

AKSAN, D.: *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, TDK, Ankara, 1990

AUSTIN, J. L.: *Quand Dire C'est Faire*, Fr. çev: Gilles Lane, Seuil, Paris, 1991

AUSTIN, J. L.: *Ecrits Philosophiques*, Fr. çev: L.Aubert-A.Hacker, Seuil, Paris, 1991

AYER, A.J.: *Dil, Doğruluk, Mantık*, çev:V.Hacıkadiroğlu, Metis, İstanbul, 1984

AYSEVER, R. L.: *Anlam Sorunu ve Searle'ün Çözümü*, (doktora tezi), H.Ü. Sos. Bil. Ens., Ankara, 1994

BENVENISTE, E.: *Genel Dilbilim Sorunları*, çev: E. Öztokat, Yapı-Kredi yay., İstanbul, 1994

BESNIER, J.M.: *Histoire de la Philosophie Moderne et Contemporaine*, Grasset, Paris, 1993

CEVİZCİ, A.: *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, Paradigma, 4. baskı, İstanbul, 2000

CULLER, J.: *Saussure*, çev:N.Akbulut, Afa, İstanbul, 1985

DENKEL, A.: *Anlaşma: Anlatma ve Anlama*, B.Ü. yay., İstanbul, 1981

DENKEL, A.: *Yönletim*, B.Ü. yay., İstanbul, 1981

DENKEL, A.: *Anlamın Kökenleri*, Metis, İstanbul, 1984

DENKEL, A.: *Anlam ve Nedensellik*, Kabalcı, İstanbul, 1996

DUCROT, O.: *Les Mots du Discours*, Minuit, Paris, 1980

DUMMET, D.: *Les Origines de la Philosophie Analytique*, Fr.çev: M.Lescourret, Gallimard, Paris, 1991

ERKMAN, F.: *Göstergebilime Giriş*, Alan yay., İstanbul, 1987

FISKE, J.: *İletişim Çalışmalarına Giriş*, çev: S.İrvan, Ark yay, Ankara, 1996

FREGE, G.: *Ecrits Logiques et Philosophiques*, çev:C.Imbert, Seuil, Paris, 1971

GRÜNBERG, T. (A.Onart ile).: *Mantık Terimleri Sözlüğü*, Ara, İstanbul, 1989

HABERMAS, J.: *Morale et Communication*, Fr.çev: C.Bouchindhomme, Cerf, Paris, 1987

HENGİRMEN, M.: *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Engin, Ankara, 1999

HUISMAN, D.: *Dictionnaire des Philosophes*, PUF, Paris, 1984

KIRAN, Z.: *Dilbilim Akımları*, Onur yay., Ankara, 1986

LOCKE, J.: *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, çev:V. Hacıkadiroğlu, Ara, İstanbul, 1992

MEYER, M.(dir.).: *La Philosophie Anglo-saxonne*, PUF, Paris, 1994

MOUNIN, G.: *Dictionnaire de la Linguistique*, PUF, Paris, 1995

PEIRCE, D.:*Wittgenstein*, çev:A.Denkel, Afa, İstanbul, 1985

PLATON.: "Kratylos", çev: C. Karakaya, Sosyal yay., İstanbul, 2000

POYRAZ, H.: *Dil ve Ahlâk*, Vadi, Ankara, 1996

RECANATI, F.: *Enoncés Performatifs*, Minuit, Paris, 1981

RIFAT, M.: *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Akımları*, 2 cilt, Remzi, İstanbul, 1998

ROSSI, J.G.: *La Philosophie Analytique*, PUF, Paris, 1989

RUSSELL, B.: *Signification et Vérité*, Fr.çev: P.Devaux, Flammarion, Paris, 1990

SAUSSURE, F.de.: *Cours de Linguistique Générale*, Payot, Paris, 1982

SEARLE, J.R. : *Söz Edimleri*, çev: R.L.Aysever, Ayraç, Ankara, 2000

URAL, Ş.: *Pozitivist Felsefe*, Remzi, İstanbul, 1984

URAL, Ş.: *Temel Mantık*, Remzi, İstanbul, 1985

VARDAR, B.: *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*, TDK, Ankara, 1983

WAHL, J.: (ed.) *La Philosophie Analytique*, Minuit, Paris, 1962

WITTGENSTEIN, L.: *Tractatus Logico-philosophicus*, çev: O.Aruoba, Yapı Kredi yay., İstanbul, 1996

WITTGENSTEIN, L.: *Felsefî Soruşturmalar*, çev: D. Kanıt, Küyerel yay., İstanbul, 1998

İngilizce Dizin

A

agrammaticality: dilbilgisel aykırılık
allusion: anıştırma
ambiguity: çok-anlamlılık
analitic philosophy: çözümleyici felsefe
animal communication: hayvansal iletişim
aphasia: sözyitimi
apodictic proposition: zorunlu önerme
artificial language: yapay dil
assertive: savlayıcı
assertoric proposition: assertorik önerme
atomic proposition: atomsal tümce

B

behabitive: davranış-belirtici
behaviorist theory: davranışçı kuram

C

calculus: kalkül
canon: kanon
canonic: kanonik
categorical proposition: kategorik önerme
category mystake: kategori yanlışı
cognitive content: bilişsel içerik
communication: iletişim
communication ethics: iletişim etiği
comissive: yükleyici
constative utterance: saptayıcı sözcelem
constructive rules: kurucu kurallar

context: bağlam
convention: uylaşım
conventionality: uylaşımsallık
copula: koşaç

D

declarative: bildirgesel
definite description: belirli betimleme
directive: yönlendirici

E

economy principle: tutum ilkesi
egocentric terms: ben-merkezcil terimler
emotional expression: duygusal anlatım
essentialism: özcülük
evaluative expression: değerlendirici ifade
explicite performative: belirtik edimsel
expositive: serimleyici
expression: anlatım, ifade
exprimability principle: dilegetirilebilirlik ilkesi
extension: kaplam
extralinguistic: dil-aşırı

F

factual expression: olgusal ifade
felicity conditions: başarı koşulları
fonctions theory: fonksiyonlar kuramı
force: güç
formal language: formel dil

G

game theory: oyun teorisi
general linguistics: genel dilbilim
grammar: dilbilgisi

H

hearer: dinleyici
homonym: eşsesli

İ

icon: ikon
idealist approach: ideci yaklaşım
ideal language: ideal dil
illocution: edimsöz
illocutionary act: edimsöz edimi
illocutionary affects: edimsözel sonuçlar
illocutionary force: edimsöz gücü
illocutionary point: edimsöz ereği
index: belirtke
indicator: belirteç
innateism: doğuştancılık
intension: içlem
inviting a response: gerekli tepkinin gösterilmesi

L

language games: dil oyunları
liar paradox: yalancı paradoksu
linguistics: dilbilim
linguistic phenomenology: dilci fenomenoloji
linguistic philosophy: dilci felsefe
linguistic turn: dilsel dönüş
locution: düzsöz
locutionary act: düzsöz edimi
logical atomism: mantıksal atomculuk
logical syntax: mantıksal sözdizim

M

meaning: imlem, anlam
mention: anma

meta-language: üst-dil
mixed language: karma dil
modal logic: modal mantık
modal proposition: kiplik önermesi
mode of presentation: sunum kipi
molecular proposition: molekül̈er önerme
moral expressions: moral anlatımlar

N

nominalism: adcılık
non-linguistic expression: dil-dışı ifade
non-sense: anlamsızlık
non-verbal communication

O

object language: konu dili
Ockham's rasor: Ockhamlı'nın usturası
onomatopeia: onomatope
ordinary language: gündelik dil
ordinary language philosophy: gündelik dilin felsefesi

P

performative: edimsel
performative prefix: edimsel ön-ek
perlocution: etkisöz
perlocutionary act: etkisöz edimi
perlocutionary affect: etkisözel sonuç
perlocutionary point: etkisöz ereği
phatic act: dillendirme edimi
pheme: dillendirim
philology: filoloji, betikbilim
phone: seslem
phonetic act: seslendirme edimi
picture theory: resim kuramı
preparatory conditions: ön koşullar
prescriptive expression: önergesel ifade

primary performative: ilkel edimsel
principle of least effort: en az çaba ilkesi
probable proposition: olanaklı önerme
proper name: özel ad
proposition: önerme, tümce
propositional act: önerme edimi
propositional content: önerme içeriği
protocol sentence: protokol tümcesi
pseudo-proposition: sahte-önerme
psycholinguistics: psikolengüistik

Q

quality: nitelik
quantity: nicelik

R

reference: gönderge
referential act: gönderme edimi
referential theory: göndergeci kuram
regulative rules: düzenleyici kurallar
rheme: anlamlandırım
rhetic act: anlamlandırma edimi
rhetoric: retorik, sözbilim
relation: bağıntı
relational proposition: bağıntı önermesi
representation: resmetme, tasarımlama
Russel's paradox: Russell paradoksları

S

semantic: semantik, anlambilim, anlambilgisi
semantic mystake: anlambilimsel yanlış
semiotic: semiotik, göstergebilim
sense: anlam
singular term: tekil terim
sign: gösterge, im, işaret

sign of communicative intention: iletişimsel niyet imi
sincerity condition: içtenlik koşulu
sociolinguistics: sosyolengüistik
statement: bildirim
speech acts: söz edimleri
speech acts theory: söz edimleri kuramı
symbol: sembol, simge
symbolic language: simgesel dil
symbolic logic: simgesel mantık
syncategorematic terms: birlikte-anlamlı terimler
synonym: eşanlamlı
syntax: sentaks, sözdizim, dizimbilgisi

T

taking effect: etkisini gösterme
to refer: gönderme yapmak
totology: totoloji, eşsöz
to utter: sözcelemek

U

unhappy: başarısız
universal grammar: evrensel dilbilgisi
utterance: sözcelem
utterance act: sözceleme edimi

V

vagueness: anlam-belirsizliği
verbal communication: sözlü iletişim
verifiability: doğrulanabilirlik
vocabulary: vokabüler, sözvarlığı, dağarcık
word atomism: sözcük atomculuğu

Fransızca Sözlük

A

acte d'énonciation sözceleme edimi
actes de langage: söz edimleri
acte illocutoire: edimsöz edimi
acte locutoire: düzsöz edimi
acte perlocutoire: etkisöz edimi
acte phatique: dillendirme edimi
acte phonétique: seslendirme edimi
acte propositionelle: önerme edimi
acte référentielle: gönderme edimi
acte rhétique: anlamlandırma edimi
affirmation: bildirim
agrammaticalité: dilbilgisel aykırılık
allusion: anıştırma
ambiguïté: çok-anlamlılık
aphasie: sözyitimi
approche idéaliste: ideci yaklaşım
arbitraire du signe: göstergenin nedensizliği
assertif: savlayıcı
atomisme du mot: sözcük atomculuğu
atomisme logique: mantıksal atomculuk
auditeur: dinleyici

C

calcule: kalkül
canon: kanon
canonique: kanonik
communication: iletişim
communication animale hayvansal iletişim
communication non-verbal: sözlü-olmayan iletişim
communication verbale: sözlü iletişim
comportatif: davranış-belirtici

conditions de félicité: başarı koşulları
condition de sincérité: içtenlik koşulu
conditions préparatoires: ön koşullar
conséquences illocutoire: edimsözel sonuçlar
conséquence perlocutoire etkisözel sonuç
constructive rules: kurucu kurallar
contenue cognitif: bilişsel içerik
contenue propositionel: önerme içeriği
contexte: bağlam
convention: uylaşım
conventionalité: uylaşımsallık
copule: koşaç

D

déclaratif: bildirgesel
description définie: belirli betimleme
directif: yönlendirici

E

énoncer: sözcelemek
énonciation: sözcelem
énonciation constative: saptayıcı sözcelem
erreur de categorie: kategori yanlışı
erreur sémantic: anlambilimsel yanlış
essentialisme: özcülük
éthique de la communication: iletişim etiği
expositif: serimleyici
expression: anlatım, ifade
expression de fait: olgusal ifade
expression émotionelle: duygusal anlatım
expression évaluative: değerlendirici ifade
expressions morales: moral anlatımlar
expression non-linguistique: dil-dışı ifade
expression préscriptive: önergesel ifade
extension: kaplam
extralinguistique: dil-aşırı

F

force: güç
force illocutoire: edimsöz gücü

G

grammaire: dilbilgisi
grammaire universelle: evrensel dilbilgisi

H

homonyme: eşsesli

İ

icon: ikon
illocution: edimsöz
index: belirtke
indicateur: belirteç
innéisme: doğuştancılık
intension: içlem

J

jeux de langage: dil oyunları

L

langage: dil yetisi
langage d'objet: konu dili
langage ordinaire: gündelik dil
langue: dil
langue artificielle: yapay dil
langue formelle: formel dil
langue idéalle: ideal dil
langue mixte: karma dil
langue symbolique: simgesel dil

linguistique: dilbilim
linguistique général: genel dilbilim
locution: düzsöz
logique modale: modal mantık
logique symbolique: simgesel mantık

M

malheureux: başarısız
mention: anma
méta-langage: üst-dil
mode de présentation: sunum kipi

N

nom propre: özel ad
nominalisme: adcılık
non-sens: anlamsızlık

O

objectif illocutoire: edimsöz ereği
objectif perlocutoire: etkisöz ereği
onomatopé: onomatope
orateur: konuşucu

P

paradoxe de menteur: yalancı paradoksu
paradoxes de Russell: Russell paradoksları
parole: söz
performatif: edimsel
performatif explicit: belirtik edimsel
performatif primaire: ilkel edimsel
perlocution: etkisöz
phème: dillendirim
phénoménologie linguistique : dilci fenomenoloji
philologie: filoloji, betikbilim

philosophie analytique: çözümleyici felsefe
philosophie du langage ordinaire: gündelik dilin felsefesi
philosophie linguistique: dilci felsefe
phone: seslem
phrase protocolaire: protokol tümcesi
préfixe performative: edimsel ön-ek
prendre effet: etkisini gösterme
principe d'économie: tutum ilkesi
principe d'exprimabilité: dilegetirilebilirlik ilkesi
principe de moindre effort: en az çaba ilkesi
promissif: yükleyici
proposition: önerme, tümce
proposition apodictique: zorunlu önerme
proposition assértorique: assertorik önerme
proposition atomique: atomsal tümce
proposition catégorique: kategorik önerme
proposition modale: kiplik önermesi
proposition moléculaire: moleküler önerme
proposition probable: olanaklı önerme
proposition relationelle: bağıntı önermesi
pseudo-proposition: sahte-önerme
psycholinguistique: psikolengüistik

Q

qualité: nitelik
quantité: nicelik

R

rasoir d'Ockham: Ockhamlı'nın usturası
référence: gönderge
référer: gönderme yapmak
règles normatives düzenleyici kurallar
rhème: anlamlandırım
rhétorique: retorik, sözbilim
relation: bağıntı
représentation: resmetme, tasarımlama

S

sémantique: semantik, anlambilim, anlambilgisi
sémiotique: semiotik, göstergebilim
sens: anlam
signifiant: gösteren
signification: imlem, anlam
signifié: gösterilen
signe: gösterge, im, işaret
signe de l'intention communicative: iletişimsel niyet imi
sociolinguistique: sosyolengüistik
susciter une réponse: gerekli tepkinin gösterilmesi
symbole: sembol, simge
synonyme: eşanlamlı
syntaxe: sentaks, sözdizim, dizimbilgisi
syntaxe logique: mantıksal sözdizim

T

termes égocentriques: ben-merkezcil terimler
terme singulière: tekil terim
termes syncatégorématiques: birlikte-anlamlı terimler
théorie behavioriste davranışçı kuram
théorie de fonctions: fonksiyonlar kuramı
théorie de jeux: oyun teorisi
théorie de l'image: resim kuramı
théorie des actes de langage: söz edimleri kuramı
théorie référentielle: göndergeci kuram
tautologie: totoloji, eşsöz
tournant linguistique: dilsel dönüş

V

vague de sens: anlam-belirsizliği
vérifiabilité: doğrulanabilirlik
vocabulaire: vokabüler, sözvarlığı, dağarcık

Paradigma'nın Gündemindekiler

Hans Georg Gadamer, Hakikat ve Yöntem
Giambattista Vico, Yeni Bilim.
Kant, Saf Aklın Eleştirisi
Richard Rorty, Felsefe ve Doğanın Aynası
Alasdair McIntyre, Etiğin Kısa Tarihi
Anthony Giddens, Sosyal Teorinin Merkezî Problemleri
Anthony Giddens, Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları
G. Steiner, Babil'den Sonra: Dilin ve Tercümenin Boyutları
Joseph Rouse, Bilgi ve İktidar/Bilimin Politik Felsefesine Doğru
P. Tillich, Ahlâk ve Ötesi
Paul Hühnerfeld, Heidegger: Bir Filozof, Bir Alman.
O. Pöggeler, B. Alleman, Heidegger Üzerine İki Yazı
J. -G. Rossi, Analitik Felsefe
F. E. Peters, Grek Felsefesi Terimleri Sözlüğü
Hüsamettin Arslan (der.),Gelenek, Hermeneutik ve Retorik
Bryan Magee, Büyük Filozoflar
M. Sheikh, İslâm Felsefesi Terimleri Sözlüğü
Richard Bernstein, Objektivizmin ve Rölativizmin Ötesinde: Bilim, Hermeneutik ve *Praxis*
P. L. Berger - T. Luckmann, Gerçekliğin Sosyal İnşası/ Bir Bilgi Sosyolojisi Denemesi
K. M. Wheeler, Romantizm, Pragmatizm ve Dökonstrüksiyon
Robert, A. Nisbet, Sosyolojik Gelenek
Hugh J. Silverman, Tekstüaliteler
W. J. Wainwright, Din Felsefesine Giriş
S. Priest, Zihin Felsefesine Giriş
A. Cevizci, Etiğe Giriş
A. Cevizci(der), Metafiziğe Giriş
A.Altınörs(der), Dil Felsefesine Giriş